

TÜRKİYE'DE HANE HALKI YAPILARI VE EVLİLİK PRATİKLERİNDE İKİLİ RESİM: GELENEKLERİN YANI SIRA DEĞİŞİMİN YANSIMALARI

FATMA UMUT BEŞPINAR*

L. ZEYNEP BEŞPINAR**

ÖZET

Çalışmada, Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2006, 2011 (TAYA) ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Evlenme ve Boşanma İstatistikleri (2002-2016 yılları arası) ilgili istatistik verilerini temel alarak, Türkiye'de ailenin (ebeveynler ve kardeşler) eşlerin evlilik pratikleri ve aile yapılarındaki rolü incelenmektedir. Ülkemizin demografik yapısına ilişkin ciddi bir akademik yazın birikimi bulunmaktadır. Bu yazında Türkiye'nin bazı il ve bölgelerinin Batı ülkelerinde gözlenen demografik dönüşüm süreçlerini izlediği ancak diğer il ve bölgelerde dönüşümün yavaş olduğu ya da dönüşüme direnç gözlemlendiği belirtilmektedir. Bu saptamalar daha çok ilk evlilik yaşı ve doğurganlık göstergelerinin analizine dayanmaktadır. Biz bu çalışmada, diğerlerinden farklı olarak, geleneğin ve değişimin evlilik örüntüleri ve aile yapılarına yansımalarını tartışmaktayız. Bu tartışma kapsamında, Türkiye'de bölge, eğitim ve sosyo-ekonomik statüye (SES) bağlı olarak evlilik örüntüleri (evliliğin nasıl kurulduğu, ilk evlilik yaşı, evlilik kararının kimler tarafından alındığı, eşten beklentiler, evlenilecek kişiyle tanışılan sosyal çevre gibi) incelenmektedir. Çalışmanın temel bulgusu, ülkemizde evlilik örüntüleri açısından eğitim, SES ve bölgeye dayanan ikili bir yapının mevcut olduğudur.

ANAHTAR KELİMELELER: Evlilik örüntüleri, bölgesel farklar, eğitim, SES, TAYA 2006, 2011

* Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv. No:1, 06800 Çankaya Ankara. umutbespinar@gmail.com

**Dr. Öğretim Görevlisi, Marmara Üniversitesi Uygulamalı Sosyoloji Bölümü, Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy İSTANBUL. zeynep.bespinar@gmail.com

Received on/Makale gönderim tarihi: Oct. 02, 2017/02 Ekim 2017

Accepted on/Makale kabul tarihi: Dec. 04, 2017/04 Aralık 2017

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2006, 2011 (TAYA 2006, TAYA 2011) ve TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri (2002-2016) bulgularına dayanarak, Türkiye'de son dönemdeki evlilik pratiklerinde görülen dönüşüm incelenmektedir. Demografik veriler bu kapsamda incelendiğinde, Türkiye'de iki temel eğilim ortaya çıkmaktadır. Toplumumuzda evlilik kurumuna ilişkin algı ve pratiklerde hala gelenekler önem taşımakla birlikte, bir yandan da bu konuya ilişkin algı ve pratikler çeşitlenmekte ve bireysel tercihlerin belirleyiciliğinin arttığı bir değişim gözlenmektedir. Bu çerçevede, geleneğin ve değişimin evlilik örüntüleri ve aile yapılarına yansımalarına ilişkin belli başlı temalar üzerinden mevcut verileri değerlendiren bir tartışma yürütmeyi amaçlıyoruz. İlk evlenme yaşı, eşler arası yaş farkı, evlenilecek kişilerde aranan özellikler, evlilik kararında bireyin ve/veya ailenin ağırlığı, eşle tanışılan sosyal çevre, akraba ve hemşehri evlilikleri, başlık parası, eşle ilişkide ailenin rolü temaları çerçevesinde geleneğin sürekliliği ve değişim olgularını irdeliyoruz. Bu temalar evlilik örüntü ve pratiklerine ilişkin anlamlı ve bütüncül bir resim sunacağı düşüncesiyle TAYA 2011 araştırması (eğer ilgili tema TAYA 2011'de bulunmamakta ise, TAYA 2006) dikkate alınarak, hanehalkı ve birey soru kağıdının ilgili soruları üzerinden belirlenmiştir. Temalar belirlenirken, evlilikte birey ve bireyin ailesinin rolüne dair soruların tümü dikkate alınmıştır.

Kişisel kaynaklar arttıkça bireyin değer sistemi dönüşmekte ve değer dönüşümü hane halkı yapısını ve evlilik pratiklerini doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmada ele alınan kişisel kaynaklar eğitim ve gelir iken, kişinin yaşadığı coğrafi bölge sosyal, maddi, kültürel kaynaklara erişimini etkileyen bir diğer unsur olarak ele alınmaktadır. Bir diğer deyişle, benzer çalışmaların da dikkat çektiği gibi, bireyin eğitim ile gelirindeki ve bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınma düzeyindeki artış bireyselliği, özerkliği ve kendini ifade etme eğilimini arttırmaktadır (Inglehart, Oyserman, 2004). Kişinin sahip olduğu ve erişebileceği kaynakların yetersizliği korumacı ve hayatta kalmayı önceleyen değer ve tutumları beslerken, kaynakların artışı bireyin kendi tercih ve önceliklerini hayata geçirme motivasyon ve araçlarını arttırmaktadır. Bu çalışmanın bulguları da bu yöndedir, kişinin eğitim ve geliri, içinde yaşadığı bölgenin ekonomik kalkınma düzeyi arttıkça eşini ikincil sosyal çevreden kendisi seçmektedir, aile evlilik pratiklerinde karar veren olmaktan çıkıp onay veren bir role çekilmektedir. Benzer olarak, erken evlilik, başlık parası gibi ailenin evlilikteki belirleyiciliğinin göstergeleri olan pratikler de ortadan kalkmaktadır.

Türkiye toplumunda geleneksel değerler ve ailenin evlilik pratiklerindeki belirleyici rolü birçok açıdan sürmektedir. TAYA 2006 ve 2011 verilerine

dayanarak ortaya çıkan bazı noktalar şu şekilde özetlenebilir: Türkiye’de evlenilecek kişide aranan en önemli özellik aile yapılarının ve sosyal çevrelerin benzerliğidir. Evlenilecek kişinin dindar olması ve evlenecek kişi ile aynı mezhepten olunması dini değerlere verilen öneme ilişkin bir diğer bulgudur. Türkiye’de her beş evlilikten biri akrabalar, her 10 evlilikten yedisi hemşehriler arasında gerçekleşmiştir. Çiftler evliliği çoğunlukla aile büyüklerinin onayı ile kurmakta, bir sorun yaşadıklarında başvuracakları destek olarak akıllarına ilk yine onlar gelmektedir. Tüm bu veriler, aile merkezli bir yaklaşımın evliliği belirlediğine işaret etmektedir. Toplumun büyük bir kesimi için, evliliği kuran, evlilikte sorun kaynağı olan ve sorun çıktığında başvurulacak ilk kurum aile olarak algılanmaktadır.

Dönüşüme ilişkin işaretler ise, hiç evlenmemiş ve boşanmışların oranının artması, ilk evlenme yaşının yükselmesi, aşkın evlilik için önemli bir beklenti ve koşul olarak algılanmasıdır. Vurgulanması gereken bir diğer nokta, bireyler SES ve eğitim düzeyleri yükseldikçe ve özellikle bazı bölgelerde artan şekilde evliliklerinde kendi tercihlerini gerçekleştirme yoluna gitmektedir. İlk evlenme yaşı, eşle tanışılan sosyal çevre, nikah türü, evlilik törenleri, başlık parası bölgelere göre farklılık göstermektedir. Güneydoğu, Ortadoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerinde ilk evlenme yaşı daha düşük olmakta, eşlerin birbirini tanıdığı çevreler aile ve komşu çevreleri ile sınırlı kalmakta, ailenin kararı ve onayı evlilikte kişinin kararının önüne geçmekte; Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde ise ilk evlenme yaşı yükselirken, eşler birbiriyle ikincil sosyal çevre dediğimiz iş ve arkadaş çevresinde tanışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yüksek SES ve eğitim düzeyinde evlilik örüntülerinde ve aile formlarında bireysel değer ve deneyimlerin önem kazandığı görülmektedir.

Makalede yer verilen istatistiksel veriler temel olarak, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2011 yılında yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının (TAYA) evliliğe ilişkin tutum, görüş ve ideallere dair sorularının analizine dayanmaktadır. Özellikle TAYA’nın ham veriyi ilgili okuyucu kitlesi ve kamuoyu ile paylaşma amacıyla belirlediği temalardan biri olan evlilik temasında, Fatma Umut Beşpinar (2014), ham verinin betimleyici bir analizini gerçekleştirmiştir. Beşpinar’ın TAYA 2011 ham verisinden yola çıkarak belirlediği gösterge ve değişkenler üzerinden hareket ederek, bizler bu çalışmada, temel bir iddia çerçevesinde yapılmış istatistiksel analizleri yeniden değerlendirmeye yöneldik.

Çalışmanın veri kaynağını temel olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması oluşturmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilen Türkiye Aile

Yapısı Araştırması'nın (TAYA 2006 ve TAYA 2011) örnekleme ve sorukâğıdı tasarımları kendi içinde büyük benzerlikler taşımaktadır (ASAGEM, 2006; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011). Araştırmada ele alınan temaların incelenmesinde, 2011 hanehalkı veri setleri kullanılmaktadır; ilgili temada 2011 yılında soru mevcut değil ancak 2006 yılında mevcut ise, 2006 yılı aile araştırması kullanılmıştır. TAYA çalışmasında, veri setlerinin analizinde kullanılan ağırlıklar, gözlem sayılarını Türkiye nüfusuna projekte edecek şekilde; demografik araştırmaların veri setlerinin analizinde kullanılan ağırlıklar ise baz nüfusu verecek şekilde kullanılmıştır. Araştırma, Türkiye'yi kent ve kırsal, İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1'de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 kişinin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı sorukâğıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey sorukâğıdı uygulanmıştır. Hanehalkı sorukâğıdı hanehalkının temel özellikleri, çocuk ve yaşlı bakımı, ev işlerinin paylaşımı, ailede temel konulardaki karar alıcılar gibi konuları; birey sorukâğıdı ise mülk sahipliği, çocuk sahipliği, aile içi ilişkiler, komşuluk ve akrabalık ilişkileri, yaşlılık ve yaşam memnuniyeti gibi konuları kapsamaktadır.

Makalede, öncelikle demografik dönüşüm tezlerinin tartışıldığı teorik çerçeveye sunulacaktır. Bu kapsamda, Türkiye'de konuya ilişkin çalışmalar da ele alınacaktır. Ardından, evliliğe ilişkin ilk evlenme yaşı, eşler arası yaş farkı, kişinin ve/veya ailenin evliliğin kurulmasındaki rolü, başlık parası, eşte aranan özellikler ve boşanma gibi bazı temalar tartışmaya açılacaktır. Sonuç bölümünde de bazı örüntü ve formların görünmez kılınmasının toplumsal sonuçlarına değinilecektir.

2. Demografik Dönüşüm: Hane/Aile Formları ve Beraberlik Örüntü ve Pratiklerine İlişkin Çalışmalar

1940'larda demografi alanında, gelişmiş Batı ülkelerinde ekonomik, toplumsal ve kültürel etkenlere bağlı olarak nüfus yapısındaki dönüşüme dair önemli tartışmalar gözlenmektedir (Notestein, 1943; Notestein, 1945; Kirk, 1944; Davis, 1945; Thompson, 1946). Adı geçen araştırmacıların tezleri incelendiğinde, ortak nokta endüstrileşmenin sosyo-ekonomik ve kültürel sonuçları bulunan ve bu sonuçlara bağlı olarak ölüm ve doğurganlık oranlarının azalmasına neden olan önemli bir olgu olduğudur. Bu tez sadece sanayileşmiş ülkelerde yaşanan eğilimleri açıklamakla kalmaz, aynı zamanda sanayileşmemiş ülkelere ilişkin iddia ve öngörüler geliştirir¹. Bu tezin batı dışı

ülkelere geçerliliğinin sınındığı çalışmalar da mevcuttur (Teitelbaum, 1975). Bu çerçevede, ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde 18. ve 19. yüzyıllardan bugüne süren, gelişmekte olan ülkelerde ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlenen doğurganlık ve ölüm oranlarının azalması ile yaşam süresinin artması eğilimleri “demografik dönüşüm” olarak tanımlanmakta ve bu dönüşümün aile üzerine etkileri tartışılmaktadır (Lesthaeghe, 2010). Ölüm hızlarının azalmasının ardından ilk evlilik yaşının yükselmesine bağlı olarak doğurganlık süresinin kısalması ve doğurganlık oranının azalması demografik dönüşüm sürecinin temel belirleyicileridir.

Van de Kaa ve Lesthaeghe'nin 1986 yılında öne sürdükleri “ikinci demografik dönüşüm” süreci ise, Batı toplumlarında 1950'lerden itibaren özellikle 1960'larda (Caldwell ve Schindlmayr, 2003) artan boşanma oranları ve evliliğin yaşam boyu sürmesi beklenen bir taahhüte dayalı ilişki biçimi olmaktan uzaklaşmasıyla gerçekleşmiştir. Bu teze göre, bireylerin bir eş ve ebeveyn rollerini yerine getirmek yerine, kendini gerçekleştiren bir yetişkin olma motivasyonlarının öne çıkması, dönüşümün önemli bir tetikleyicisi olmaktadır. Böylece, duygusal ve cinsel ilişkiler yanında aileye dair süreçlerde de devlet ve kilisenin belirlediği geleneksel normların dışına çıkan ve yer yer bunlarla çatışan örüntü ve pratikler yaygınlık kazanmıştır. Bu değişimde, bireysel özerkliğin ve bireyin kendini ifade etmesinin yeni kuşaklar nezdinde önemli bir değer olmasının yanında, gebeliği önleyici yöntemlerin her iki cins için de yaygın ve etkin kullanımının da etkisi olduğu belirtilmektedir. İkinci demografik dönüşüm döneminin bir diğer belirleyici özelliği, doğurganlığın yenilenme hızının altına düşmesidir (Lesthaeghe, 2010).

İkinci demografik dönüşümün 1980'lerden itibaren sadece Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarıyla sınırlı olmayıp, batı dışı ülkelerde de gözlenebildiğine dikkat çeken çalışmalar mevcuttur (Zakharov ve Ivanova, 1996; Caldwell ve Schindlmayr, 2003; Hoem ve Kostova, 2008; Atoh, Kandiah ve Ivanov, 2004). Bu çalışmalar, değişimi mikro ve makro ölçekteki sosyal ve ekonomik etkenlerin yanı sıra, devletlerin aile, toplumsal cinsiyet ve üremeye yönelik politikalarına, istihdam koşullarına, ve ebeveynlik ve üremeye ilişkin ailevi ve toplumsal değerlerdeki kültürel dönüşüme bağlamaktadır (Zakharov ve Ivanova, 1996; Caldwell ve Schindlmayr, 2003; Hoem ve Kostova, 2008; Atoh, Kandiah ve Ivanov, 2004). Aynı bölgede ve benzer ekonomik yapıdaki toplumlarda gözlenen doğurganlığa dair örüntülerdeki çeşitlenmenin ise, devlet politikaları ile değer ve normlara ilişkin farklılıklarından kaynaklandığı iddia edilmektedir (Caldwell ve Schindlmayr, 2003; Atoh, Kandiah ve Ivanov, 2004).

Demografik dönüşüm tezinin ortaya çıktığı dönemde, özellikle de 1950'lerden itibaren, sosyoloji disiplininde de, aile büyüklüğü ve yapısındaki değişim benzer iddialar ile mercek altına alınmıştır. Modernleşmenin

ekonomik, toplumsal ve kültürel sonuçlarının toplumda varolan tüm kurumların yapısını dönüştürdüğü ve bu dönüşümün aile kurumuna da yansıdığı tartışmaya açılmaktadır. Parsons ve Bales (1956), Amerikan ailesinin yaşadığı dönüşümü anlamaya yönelik çalışmalarında, çekirdek aile biçiminin moderleşmenin yaygınlaşmasıyla baskın form haline geleceğini iddia etmektedir. Aynı zamanda aile içi rollerin dönüşmesi ve çeşitlenmesi de bu sürecin sonucu olarak ele alınmaktadır. Öte yandan, Batı literatüründe yaygın olarak kabul gören, ekonomik ve kültürel açıdan Batılılaşmaya bağlı olarak çekirdek aile formunun yaygınlaşmasına yönelik beklentileri sorgulayan araştırmalar da mevcuttur. Aile formlarının çekirdek ve geniş aile dışında diğer formları da içerdiğine dikkat çeken bu çalışmalar, demografik yapılardaki dönüşümü ele alırken, geniş veya çekirdek aile karşıtlığı yerine diğer formlar ve formlar arası geçişlere odaklanma gereğinin altını çizmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin demografik yapısını inceleyen araştırmalarında Spijker ve Esteve (2011), Parsons ve Bales'in geliştirdiği ve uzun dönem yaygın olarak kabul görmüş bu tezi tartışmaya açarak, modernleşmenin "doğal" sonucu olarak sunulan çekirdek aile biçiminin baskın form haline geleceğine ilişkin iddiayı sorgulamaktadır. Yazarlar, çekirdek aileye geçişteki yavaşlığın nedeni üzerine, kişisel faktörlere odaklamak yerine toplumsal göstergelere eğilmek gerektiğini vurgulamaktadır. Batı toplumlarında kişisel değer dönüşümüne vurgu yapıldığının altını çizen makale, Afrika, Asya ve Latin Amerika'dan seçtikleri orta ve düşük gelir ülkelerini inceleyerek, bu ülkelerde ekonomik kalkınma ve ortalama evlilik yaşının çekirdek aileye geçiş hızını en çok belirleyen etkenler olduğunu ifade etmektedir.

Osmanlı Dönemi ve Türkiye'de Hane/Aile Formları ile Beraberlik Örüntü ve Pratikleri

Osmanlı Dönemi ile Türkiye'yi ele alan hane/aile formları ile beraberlik/evlilik örüntülerine ilişkin çalışmaların bazı ortak argümanları bulunduğunu görmekteyiz. Her iki dönem ve toplum için nüfus bilimcilerin öne sürdüğü temel iddia, demografik açıdan homojen bir resmin olmadığı ve Batı bölgeleri ve illerinde Avrupa'nın bazı bölgelerine benzer örüntülerin saptandığıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden bugüne dönüşümü anlamaya yönelik çalışmalar, geç Osmanlı ve Türkiye'deki demografik yapının "ekonomik açıdan gelişmemiş "Doğu" tipolojisinin altına konamayacak kadar çok boyutlu olduğunu vurgulamaktadır². Karpat (1985), Mutlu (2003) ve Behar (1996), Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul'da Batı Avrupa'nın büyük şehirlerine benzer olarak doğurganlık oranlarının düştüğünü belirtmektedir. Duben ve Behar (1991), dört kritere dayanan hane yapısı incelemelerinde haneleri; hane içi grup oluşum yöntemi, doğurganlık ve demografiye ilişkin

kriterler, hane içi akraba kompozisyonu, çalışma yapısı ve refah üzerinden değerlendirirler. Bu bağlamda, İstanbul hanelerinin, hane yapısı açısından “Akdeniz tipi”ne benzediğini ve kırsal Anadolu’nun da “Doğu tipi”ne benzediğini ileri sürerler.

Fargues (2003), 1848 sayımını veri alan ve Kahire’ye odaklanan çalışmasında, yüksek ölüm oranları ve erkek çocuklarının eğitim, iş ve askerlik gibi nedenlerle evi erken terk etmelerinden dolayı, ortalama hane büyüklüğünün sadece 3.5 olduğunu ortaya koymaktadır. Kız çocukları ise evlilik yoluyla haneyi terk etmektedirler. Bununla beraber, her yüz haneden 16’sının “hane reisi”nin dul veya boşanmış kadınlardan ya da “cariye”lerden oluştuğu ortaya konmaktadır. Farklı olarak, Okawara (2003) ise, Şam’a odaklanan ve 1907 yılı verilerine dayanan çalışmasında, çoklu aileden oluşan hane yapısının baskın olduğunu ifade eder. Şam’da ortalama hane büyüklüğünün 11.3 olduğunu ancak, bunun 8.4 üyesinin akrabalık bağı ile bağlı olduğunu, diğerlerinin aile dışı hane halkından oluştuğunu belirtmektedir. Olmsted (2011), hane halkı yapılarını, sosyal normlar ve ekonomik koşulları göz önüne alarak, Lübnan, Suriye, Yemen ve Mısır’ı geç Osmanlı dönemini de içerecek biçimde incelediği çalışmasında, 1800’ler için bu bölgede yasal düzenlemeler ve kültürel normlardaki benzerliklere karşın, farklı örüntülerin hayata geçirildiğini vurgulamaktadır. Duben (1985), farklı veri kaynaklarına dayanarak, 1840’lardan itibaren, Osmanlı’da ve Türkiye’nin kırsal alanlarında ortalama hane halkı büyüklüğünün, 5.3 ile 6.5 aralığında olduğunu belirtirken, İstanbul’da ise, bunun 1 ya da 2 kişi azaldığına dikkat çekmektedir. Kırsal bölgelerde aileler baba soyluyken, kentsel alanlarda hem ana hem baba soylu olma eğilimi göstermektedir.

Türkiye’de demografik geçiş üzerine yapılan tartışmaları incelediğimizde, demografik geçişi dönemlendiren çalışmalar dikkat çekmektedir. Ergöçmen vd. (1995) de, Türkiye’nin, gelişmekte olan ve aynı zamanda demografik geçişi gecikmeli olan ülkeler arasında bulunduğunu belirtirler. Türkiye’de 1935’den 2005’e kadar geçen sürede demografik geçişin farklı aşamaları gözlenmektedir. Yüceşahin (2009), Shorter ve Macura’nın (1982) dönemlendirmesine paralel olarak, bu dönemi dört aşamada incelemektedir. Birinci aşama doğum ve ölüm hızlarının yüksek olduğu 1935-1945 yılları arasındadır. İkinci aşama, yüksek doğum hızına karşın, ölüm hızlarında düşüş eğiliminin görüldüğü 1945-1965 yılları arasında yaşanmıştır. Bu dönemi, ölüm hızlarındaki düşüş ivmesine, doğum hızlarındaki azalmaların eşlik ettiği 1965-2000 dönemi izlemektedir. 1980’lerin ortalarında kadın başına çocuk sayısının ortalama 2.6’ya ulaşması ile demografik dönüşümün geç evresine girilmiştir (Yavuz, 2005). Halen doğurganlık ve ölümlülükteki düşüş eğilimindeki devamlılık bu aşamanın sürdüğünü göstermektedir. 2000’lerden bugüne uzanan dördüncü aşamada ise düşük doğum ve ölüm hızları görülmektedir. Demografik geçişin

en önemli iki göstergesi olan 'doğurganlık' ve 'ölümlülük' oranlarındaki düşüş, 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Türkiye'de de gözlenmektedir. Ancak, ulusal düzeyde yaygınlaşan bu düşüş eğilimleri, il düzeyinde veriler kullanıldığında, esaslı bölgesel farklılıklar sergilemektedir (Yüceşahin, 2009).

Özel olarak, Türkiye'de demografik dönüşümü hane halkı ve aile örüntülerini ele alarak inceleyen yazına baktığımızda, Koç'un (2014) çalışmasının önemli vurgular içerdiği görülmektedir. Koç (2014), Batı Avrupa toplumlarında 1960'lardan itibaren yaşanan ikinci dönüşüm sürecinin temel özelliği olan "tek kişilik" ve "tek ebeveynli" ailelerin, Türkiye'de birinci demografik dönüşüm sürecinin erken aşamalarının yaşandığı 1970'li yıllardan başlayarak gözlemlendiğine dikkat çekmektedir. Koç (2014), bu aile formlarının erken bir dönemde ortaya çıkmasını, 1950'lerden itibaren yoğun olarak yaşanan iç ve dış göçün sonuçlarından biri olarak değerlendirmektedir. Koç (2014), Batı toplumlarında değer ve normlardaki değişimin aile pratik ve örüntülerindeki değişimi beraberinde getirdiğine, oysa Türkiye toplumunda göç nedeniyle, aile ve ilişkilere dair norm ve değerlerin değişimini önceleyen bir şekilde, aileye dair pratik ve örüntülerin değişmek durumunda kaldığına işaret etmektedir.

3. Evlilik Örüntülerinde Aile ve Bireyin Rolü

Bu bölümde evliliğe ilişkin yaklaşım ve tutumlar incelenmektedir. Kişinin medeni durumu, kaç yaşında evlendiği, eşle yaş farkı, eşte aradığı özellikler, nasıl evlendiği, hangi çevreden biri ile evlendiği, başlık parasının olup olmadığı, aile tipi ve eşle ilişkide ailenin rolü cinsiyet, eğitim düzeyi, SES, bölge³, kır – kent boyutlarına odaklanarak incelenmektedir.

Medeni durum

Türkiye'de İBBS'e göre kaba evlenme hızı son 10 yıllık dönemde düşme eğilimi göstermektedir. Bu düşüş eğilimi tüm bölgelerde görünmektedir, ancak kaba evlenme hızı daha yüksek olan bölgelerde düşüş oranı diğer bölgelere göre daha yüksektir. 2007 yılında en düşük kaba evlenme hızı Batı Marmara bölgesinde iken, 2016'da en düşük kaba evlenme hızı Doğu Karadeniz'de görülmektedir. En yüksek kaba evlenme oranları ise 2007 yılında Orta Anadolu, 2016 yılında Güneydoğu Anadolu'dur. 2007-2011 yılları arasında kaba evlenme hızı binde 9.09'dan binde 8'e düşmüştür. Batı Marmara Bölgesi'nde 2011 yılında bu oran binde 6.97 iken, Güneydoğu Anadolu'da binde 8.97'dir.

TAYA 2011'de medeni durum sorusu 12 ve üstü yaşlara sorulmuştur. Türkiye'de belirtilen yaş grubundakilerin %27'si 'hiç evlenmemiş', %65'i 'evli', %6'sı 'eşi ölmüş', %2'si 'boşanmış', %0.5'i ise 'eşinden ayrı yaşamakta'dır. Cinsiyete göre farklılıklar göz önüne alındığında, çarpıcı sonuçların

Tablo 1: İstatistiki Bölge Sınıflamasına Göre Kaba Evlenme Hızı, 2007-2016 (TÜİK)

İstatistiki Bölge Sınıflamasına Göre Kaba Evlenme Hızı, 2007-2016										
İİBS	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Türkiye	9.09	9.03	8.21	7.98	8.02	8.03	7.89	7.8	7.71	7.5
İstanbul	8.02	8.54	7.84	7.97	7.88	8.04	7.94	7.88	7.88	7.68
Batı Marmara	7.52	7.44	6.9	6.88	6.97	6.89	6.86	6.69	6.77	6.83
Ege	8.61	8.58	7.72	7.71	7.86	7.86	7.74	7.66	7.59	7.43
Doğu Marmara	8.47	8.38	7.42	7.36	7.49	7.58	7.57	7.57	7.5	7.43
Batı Anadolu	8.62	8.46	7.81	7.68	7.64	7.64	7.54	7.51	7.47	7.2
Akdeniz	9.36	9.68	8.64	8.27	8.34	8.34	8.18	8.01	7.92	7.72
Orta Anadolu	11.34	10.73	9.44	8.87	8.72	8.69	8.41	8.28	8.16	7.74
Batı Karadeniz	9.71	9.12	8.42	7.89	7.62	7.48	7.34	7.19	6.96	6.73
Doğu Karadeniz	8.69	8.35	7.49	7	6.96	6.95	6.78	6.69	6.73	6.37
Kuzeydoğu Anadolu	10.14	10.22	9.27	9	8.67	8.8	8.49	8.16	7.86	7.35
Ortadoğu Anadolu	10.13	9.61	8.76	8.39	8.24	8.27	8.47	8.46	8.06	7.73
Güneydoğu Anadolu	10.55	10.09	9.49	8.73	8.97	9.1	8.63	8.53	8.39	8.2

gözlendiği kategori 'eşi ölmüş' kategorisidir. Dul erkeklerin oranı %2 iken, bu oran kadınlarda %9'dur. Bu durumda kadınların erkeklerden daha uzun yaşamaları başta olmak üzere, kadınların eşlerini kaybettikten sonra, erkeklere göre, daha az tekrar evlenme eğiliminde olmalarının etkisi vardır. Benzer bir şekilde, Arun ve Karademir Arun (2011:1518), TÜİK 2005 yılı Hane Halkı Bütçe Araştırması verilerine dayanarak medeni durumun Türkiye'de bir eşitsizlik biçimi olarak deneyimlendiğini ifade ettikleri çalışmada, 60 yaş üstü dulların oranı erkeklerde %9 iken, kadınlarda %46 olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye'de 60 yaş üstü kadınlar arasında 'hiç evlenmeme' oranı (binde 9) ve boşanma oranı (binde 8) çok düşüktür. Yazarlar (2011:1519), "yaşlı kadınların erkeklere nazaran daha erken yaşlarda eşlerini kaybettiklerini ve tekrar evlenmediklerini" ileri sürmenin mümkün olabileceğini belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet ve yaşa ilişkin rol ve beklentiler yaşlı kadınların tekrar evlenmelerine engel olabilmektedir.

Tablo 2: Cinsiyete Göre Medeni Durum (TAYA 2011)

Medeni durum	Erkek	Kadın	Toplam
Hiç evlenmedi	35,9	27,6	31,7
Evli	61,2	60,3	60,7
Ayrı yaşıyor	0,3	0,7	0,5
Eşi öldü	1,5	8,8	5,2
Boşandı	1,2	2,6	1,9

Boşanmaya ilişkin verileri incelediğimizde, TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistiklerine göre, kaba boşanma hızı ise, 2007 yılında binde 1.34 iken 2011'de binde 1.62'ye yükselmiştir. Kaba boşanma hızı açısından bölgeler arası bir karşılaştırma yapıldığında Ege Bölgesi binde 2.29 ile bu oranın en yüksek olduğu bölge iken, Ortadoğu Anadolu Bölgesi binde 0.51 ile bu oranın en düşük olduğu bölgedir.

TAYA 2011'e göre, eğitim seviyesi yükseldikçe boşanma oranının arttığı görülmektedir. Eğitimsizlerin %1.4'ü boşanmışken, yüksek eğitimlilerde bu oran %2.9'dur. Medeni durum açısından bölgesel farklılıklara bakıldığında, boşanmışların oranı diğer bölgelere göre İstanbul (%3), Batı Anadolu (%3) ve Ege Bölgesi'nde (%2) daha yüksektir. Boşanmışların oranının en düşük olduğu bölgeler ise, Ortadoğu Anadolu (binde 5), Doğu Karadeniz (binde 7) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (binde 8).

Evlenmenin toplumsal açıdan çok kabul gören bir ilişki biçimi olduğu bir toplumda, evlilik oranlarının azalması ve boşanma oranlarının artması bireysel tercihlerin önem kazanması şeklinde yorumlanabilir. Kadın ve erkek için yeniden evlenme oranlarındaki farklılıklar toplumsal cinsiyet rolleri ve hiyerarşileri ekseninde incelenebilir.

İlk Evlenme Yaşının Yükselmesi

İlk evlenme yaşı evliliklerin kurulmasında bireyin sahip olduğu kaynaklar ve karar verme süreçlerine katılımına ilişkin ip uçları sunmaktadır. İlk evlenme yaşı düştükçe bireylerin eğitim, meslek ve gelir gibi kaynaklara sahip olma ve/veya ulaşma ihtimalleri düşmektedir. Bir diğer altı çizilmesi gereken nokta, bireyler eğitim, gelir gibi kaynaklara ulaştıkça ilk evlenme yaşı artmaktadır. Bu açıdan, Türkiye'de evlenme yaşının incelenmesi bizlere kurulan evlilik ilişkisinde kadın ve erkeğin sahip olduğu kaynaklar ve toplumsal cinsiyet hiyerarşilerindeki konumlarına ilişkin veri sunmaktadır.

Türkiye'de ilk evlenme yaşına ilişkin TÜİK verisine baktığımızda, 2002'den itibaren Türkiye'nin genelinde ve her bir bölgesinde ortalama ilk

evlenme yaşının hem kadın hem de erkek için yükseldiğini söyleyebiliriz. Türkiye genelinde 2002 yılında erkek için ilk evlenme yaşı 25.9 iken, bu oran kadın için 22.7'dir. 2016 yılında bu oran erkek için 27,1'e, kadın için ise 24'e yükselmiştir. Bölgeler arası farklılıklara baktığımızda, 2002 yılında erkekler için ortalama ilk evlenme yaşının en yüksek olduğu bölge Kuzeydoğu Anadolu, 2016 yılında ise İstanbul'u takiben Doğu Karadeniz Bölgesi; kadınlar için ise 2002 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi, 2016 yılında İstanbul ve takiben Doğu Karadeniz Bölgesidir. İİBS'ye göre ortalama ilk evlenme yaşının en düşük olduğu bölgeler ise erkekler için 2002 yılında Batı Karadeniz, 2016 yılında ise Orta Anadolu Bölgesi; kadınlar için ise 2002 yılında Orta Anadolu, 2016 yılında ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesidir.

Türkiye'de 1950'lerden itibaren 18 yaş altı evliliklerin oranı incelendiğinde 1951-55 aralığında erkeklerin %36.8'i 18 yaş altında evlenirken, bu oran zamanla düzenli bir düşüş eğilimi göstererek, 1971-75 aralığında %23.3'e, 1991-1995 aralığında ise %8.5'e gerilemiştir. Kadınlar için yıllara göre 18 yaş altı evlilik oranlarına baktığımızda ise, 1951-1955 yılları arasında kadınların %76.9'unun, 1971-1975 aralığında %59'unun ve 1991-1995 yılları arasında ise %34.8'inin bu yaş grubunda evlendikleri görülmektedir (Beşpınar, 2014: 129).

2011 yılında, ilk evlenme yaşı 18'in altında olan kadınların oranı %28'dir, ilk evlenme yaşı 18'in altında olan erkeklerin oranı %6'dır. Kadın ve erkeklerin çocuk yaşta yaptıkları evliliklerin oranının yüksekliği evlendirilen kız ve erkek çocuğunun ailelerinin evliliğin kurulması ve evlilik ve aile dinamikleri ile ilişkili süreçlerdeki belirleyiciliğini göstermektedir. Evlilik iki yetişkin bireyin özgür iradesi ve farklı boyutlarda sorumluluklar üstlenmesini gerektiren bir kurum iken, Türkiye'de bunun dışında pratiklerin özellikle eğitim seviyesi düşük bireyler arasında, düşük SES grubunda ve bazı bölgelerde uygulandığı görülmektedir.

Öğrenim durumuna göre kadın ve erkeklerin ilk evlenme yaşı ele alındığında, TAYA 2011 verilerine göre, 14 yaş altı evliliklerin oranını görebilmekteyiz. Evli ve bir okul bitirmeyenlerin %8.3'ü 14 yaş altında, %32.2'si ise 15-17 yaş aralığında evlenmektedir; bir diğer deyişle bir okul bitirmeyen evlilerin %40.5'i 18 yaşın altında evlenmektedir. Evli ilköğretim mezunlarının %19.7'si, ilköğretim mezunlarının %13.5'i, lise ve lise dengi mezunlarının %3.8'i, yükseköğretim mezunlarının ise binde 5'i çocuk yaşta evlenmektedir. 30 yaş üstü evliliklerde de eğitim düzeyinin önemi çarpıcı bir şekilde görülmektedir. Eğitimsizler arasında ilk evlilik yaşının 30 yaş üstünde görülme oranı %2.7 iken, yükseköğretim mezunlarında bu oran %15.9 (TAYA 2011) olmaktadır. TÜİK evlenme istatistiklerini incelediğimizde, karşılıklı eğitim durumuna göre evlenenlerin oranları, erkek ile kadının en çok kendisiyle aynı düzeyde eğitim alanlarla evlendiği görülmektedir (Tablo 2.8, sayfa 52).

Tablo 3: İİBS'ye Göre Ortalama İlk Evlenme Yaşı, 2002, 2007, 2012, 2016 (TÜİK)

		İİBS'ye Göre Ortalama İlk Evlenme Yaşı							
		2002		2007		2012		2016	
	İİBS	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
	Türkiye	25.9	22.7	26.1	22.8	26.7	23.5	27.1	24
	İstanbul	26.4	23.3	26.9	23.7	27.6	24.6	28.1	25.3
	Batı Marmara	25.5	22.2	26	22.6	26.7	23.4	27.2	24
	Ege	25.4	22.2	25.9	22.6	26.7	23.5	27.3	24.2
	Doğu Marmara	25.7	22.4	26.2	23	26.9	23.8	27.3	24.3
	Batı Anadolu	25.2	22.5	25.7	22.8	26.4	23.6	26.9	24.2
	Akdeniz	26.3	23	26.4	23	26.9	23.5	27.2	23.9
	Orta Anadolu	24.6	21.6	25	21.5	25.7	22.2	26.2	22.8
	Batı Karadeniz	24.5	21.7	25	22.1	26	23	26.6	23.8
	Doğu Karadeniz	25.7	22.2	26.4	22.8	27.3	23.7	27.8	24.6
	Kuzeydoğu Anadolu	27.1	23.4	26.6	22.7	26.4	22.2	26.5	22.5
	Ortadoğu Anadolu	26.7	23.4	26.3	22.8	26.4	22.9	26.6	23.3
	Güneydoğu Anadolu	26.9	23.9	26.1	23	25.8	22.7	25.8	22.8

Tablo 4: Cinsiyete Göre İlk Evlenme Yaşı (TAYA 2011)

Yaş	Erkek	Kadın
14-	0,6	4,1
15-17	5,2	23,9
18-24	54,0	59,7
25-29	31,6	9,4
30-34	6,8	2,0
35-39	1,3	0,5
39+	0,5	0,3

Sosyoekonomik konuma göre, ilk evlilik yaşına baktığımızda, 2011 yılında sosyoekonomik konuma göre grupla alt, alt orta, üst orta, üst ve en üst grup şeklinde kategorize edilmiştir. Alt grupta ilk evlilik yaşı 18 yaş altı olanların oranı %25.3, alt orta grupta bu oran %20.5, üst orta grupta %14.6, üst grupta %6, en üst grupta ise %2.1'dir. Alt grupta 30 yaş üstü evliliklerin oranı %3.8 iken, en üst grupta bu oran 19.5'tur.

Bölgelere göre ilk evlilik yaşına baktığımızda, 2011 yılında ise, 18 yaş altı evliliklerin en yüksek görüldüğü bölgeler Güneydoğu Anadolu Bölgesi (%25.1), Ortadoğu Anadolu (%23.6) ve Orta Anadolu'dur (%22.6). 18 yaş altı evliliklerin en düşük olduğu bölgeler Batı Marmara (%13.3), İstanbul (%13.8) ve Doğu Marmara (%15.2) bölgeleridir. İlk evlenme yaşının 30-39 yaş aralığında gerçekleştiği evliliklerin bölgesel dağılımına baktığımızda ise, bu yaş aralığında ilk evliliklerin en yüksek oranda gerçekleştiği bölgeler sırasıyla İstanbul (%7), Akdeniz (%6.1) ve Doğu Marmara'dır (%5.8). En düşük olduğu bölgeler ise, Orta Anadolu (%2.8), Ortadoğu Anadolu (%3.6) ve Batı Marmara'dır (%3.7).

2008 TNSA sonuçlarına göre ise, 15-49 yaş grubundaki her 10 kadından yaklaşık 3'ü evlilik hayatına 18 yaşından önce başlamıştır (Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2009). Araştırmacıların ifade ettiği oran, TAYA 2006 ve 2011 verileriyle örtüşmektedir. Bu araştırmacının, durum tespitinin ötesine geçen, en önemli katkısı ise, kadının eğitim düzeyinin çocuk yaşta evlilikler için ne kadar belirleyici olduğunu göstermesidir. Hiç okula gitmemiş ya da ilköğretim birinci kademeyi tamamlamamış kadınların erken evlenme riski en az lise mezunu olan kadınlardan 10.2 kat daha fazladır. Eğitim düzeyindeki artışın kadınların çocuk yaşta evlenme riskini hem kır, hem de kentte azalttığını ifade

Tablo 5: Öğrenim Durumuna Göre İlk Evlenme Yaşı (TAYA 2011)

Yaş Aralığı	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim& ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/Meslek Yüksekokulu&lisans&lisansüstü)
14-	8,3%	2,2%	,9%	,3%	,0%
15-17	32,2%	17,5%	12,6%	3,5%	,5%
18-24	48,8%	60,9%	65,5%	59,2%	38,8%
25-29	7,9%	15,3%	17,6%	29,8%	44,6%
30-34	1,8%	3,0%	3,0%	5,3%	12,9%
35-39	,6%	,6%	,4%	1,3%	2,5%
39+	,3%	,4%		,6%	,5%

Tablo 6: Bölgelere Göre İlk Evlenme Yaşı (TAYA 2011)

Bölge	14-	15-17	18-24	25-29	30-34	35-39	39+
İstanbul	2,2	11,6	57,5	21,2	5,7	1,3	0,5
Batı Marmara	1,4	11,9	60,7	21,5	3,1	0,6	0,8
Ege	1,6	13,6	58,5	20,2	4,5	1,3	0,2
Doğu Marmara	2,4	15,8	59,4	19,3	2,9	0,2	0,1
Batı Anadolu	2,7	13,9	53,3	23,2	4,6	1,5	0,8
Akdeniz	2,1	16,5	66,1	12,3	3		
Orta Anadolu	2,8	19,8	59,1	15,2	2,6	0,2	0,3
Batı Karadeniz	2,1	16,8	59,4	17,2	3,1	1,1	0,2
Doğu Karadeniz	2,3	16,1	57,2	19	3,9	0,9	0,7
Kuzeydoğu Anadolu	1,8	18,5	56,2	18,9	4	0,4	0,2
Ortadoğu Anadolu	4,2	19,4	55,4	17,3	3,1	0,5	0,1
Güneydoğu Anadolu	4,9	20,2	53,3	17,6	3,2	0,7	0,1

eden çalışmanın bir diğer bulgusu ise, sekiz yıllık eğitimin zorunlu olmasına rağmen, kırsal alanlarda ortaöğretim düzeyindeki eğitim, kız çocuklarını erken evliliklerden koruyamadığıdır. Sekiz yıllık eğitimi tamamlayan kız çocukları, hem aile hem de devlet tarafından başka bir alternatif de sunulmadığı için, aileleri tarafından evlendirilmektedir. Sadece dini nikah ile ailenin isteğiyle gerçekleşen, kendilerinden büyük birinci derece akrabaları ile evlenen kadınlarda erken evlilik pratiğinin daha yaygın olduğu da bir diğer bulgudur.

Eşler Arası Yaş Farkının Azalması

Eşler arası yaş farkı evlilikteki toplumsal cinsiyet hiyerarşilerine ilişkin fikir vermektedir. Kadın ve erkeğin arasındaki yaş farkının yüksek olması güç dinamikleri ve karar alma mekanizmalarını doğrudan etkilemektedir. Eşler arası yaş farkına ilişkin çalışmalar eğitim ve kentleşme gibi faktörlerin etkisine odaklanmaktadır. Benzer bir şekilde, Carmichael (2011), 77 gelişmekte olan ülkeyi 1950-2005 yılları arasında incelediği ve “kadının ilk evlilik yaşına” ve “eşler arası yaş farkına” odaklandığı makalesinde, kentleşme, eğitim, Müslümanların nüfusa oranı ve aile tipinin⁴ her iki boyuta etkisini

araştırmaktadır. Eğitim ve kentleşme ilk evlilik yaşını yükseltirken, eşler arasındaki yaş farkını azaltmaktadır.

TÜİK evlenme ve boşanma istatistiklerine göre, eşlerin yaş farkına göre evlenmelere ilişkin verileri incelediğimizde, 2002 yılında evliliklerin %78,83'ünde damadın yaşının gelinin yaşından büyük olduğunu görmekteyiz. Damadın yaşça büyük olduğu evliliklerin %59.5'inde damat gelinden 1 ile 5 yaş arasında büyüktür; %30.65'inde damat gelinden 6 ile 10 yaş arasında büyüktür; %9,86'sında ise damat ile gelin arasındaki yaş 10 ve üstüdür. Damat ve gelinin yaşlarının eşit olduğu evliliklerin oranı %7,16; damadın yaşının gelinin yaşından küçük olduğu evliliklerin oranı ise %14,01'dir. Aynı oranlara 2007 yılı için baktığımızda damadın yaşının büyük olduğu evliliklerin oranının %78.61; damat ile gelinin yaşlarının eşit olduğu evliliklerin oranının %7.39; damadın gelinden küçük olduğu evliliklerin oranının ise %14 olduğu görülmektedir. Bu oranlar 2012 yılında sırasıyla, damadın gelinden büyük olduğu evliliklerin oranı %75.2, damat ile gelinin yaşıt olduğu evliliklerin oranı %8 ve gelinin yaşının damatın yaşından büyük olduğu evliliklerin oranı ise %13.7'dir. Aynı yıl, Türkiye'deki evliliklerin %44.6'sında erkek kadından 1-5 yaş arası; %23.4'ünde 6-10 yaş arası, %7.2'sinde ise 10 ve üstü yaş büyüktür. 2002 ile 2012 yılları arası evlilikleri eşlerin yaş farkına göre değerlendirdiğimizde, evliliklerin büyük bir bölümü damatların yaşının gelinlerin yaşından büyük olduğu çiftler arasında gerçekleşmektedir; damatların yaşlarının gelinlerden büyük olduğu evliliklerin oranı bu süre zarfında %78.83'den %75.2'ye düşmüştür. Damat ile gelinin yaşlarının eşit olduğu evliliklerin oranında %7.2'den %8'e ulaşan bir artış görülmektedir.

LeTrent (1999), eşler arasında beş ya da daha fazla yaş farkının bulunduğu evlilikleri, dikkate değer "yaş farkı"nın bulunduğu ilişkiler olarak tanımlarken, damadın yaşının gelinin yaşından büyük olduğu evliliklerde karar alma süreçlerinde ve toplumsal cinsiyet rollerinde, kadının lehine bir eşitsizliğin gelişme ihtimalinin arttığı görülmektedir (Presser, 1994; Pyke ve Adams, 2010). Evlilikte eşler arası yaş farkı çalışmaları genel olarak gelişmekte olan ülkelere odaklanmaktadır. Ancak, Gustafson ve Frasson (2015), İsveç'te yürüttükleri araştırmalarında, eşler arasındaki yaş farkının az olmasının, yüksek eğitim ve yüksek SES'li toplumsal kesimlerde gözlendiğini, erkeğin yaşlı olduğu yüksek yaş farklı evliliklerin ise düşük gelir ve düşük eğitimli gruplarda yoğunlaştığını ifade etmektedir. TNSA 2008 verisine dayanarak, Yüksel, Akadlı-Ergöçmen, Çağatay (2009:187) önemli bir bulgunun altını çizmektedir. Kadınların %43'ü kendilerinden 5 ya da daha yüksek, %9'u ise 10 ya da daha yüksek yaş farkı bulunan erkeklerle evlidir. Evli kadınların ortalama olarak eşlerinden 4.2 yaş genç oldukları anlaşılmaktadır. Türkiye'de eşler arası yaş farkının en yüksek olduğu yaş aralığı grubu ise 20 yaş altı kadınlardır, bu gruptaki kadınlarla eşlerinin arasındaki yaş farkı ortalaması

6.6'dır. Diğer bir deyişle, 20 yaş ve altında evlenen kadınlar, karar süreçlerine katılım ya da toplumsal cinsiyet rolleri gibi evliliğin güç ilişkisine dair boyutlarında, eşleriyle aralarındaki yaş farkı nedeniyle de, diğer gruplardaki kadınlardan daha dezavantajlı konumdadır.

Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler: Hem aşk, hem de aile benzerliği

Evlenilecek kişide aranan özellikler kişilerin evliliğe dair algı ve beklentilerine dair fikir vermektedir. Bireylerin evlenilecek kişide aradıkları özellikler aynı zamanda içinde bulunulan dönemde evliliğin toplumsal anlamına ilişkin de veri sunmaktadır. TAYA 2011, bize bireylerin eş tercihlerinde birebir eşler arası ilişkide anlam taşıyan özellikleri ya da aile/toplumsal çevreye uyumu mu önceliklediklerine dair işaretler sunmaktadır.

2011 yılında, evlenilecek kişide aranan özellikleri anlamak amacıyla sosyal ve bireysel özellikler olarak iki farklı boyuta odaklanarak bir soru sorulmuştur. Evlenilecek kişide aranan sosyal özellikler "size göre, evlenilecek kişide okuyacağım sosyal özelliklerin bulunması önemli mi" ifadesi ile sorulmuştur. Bu soruda 11 seçenek vardır. İkinci soruda ise evlenilecek kişide aranan kişisel özellikler "size göre, evlenilecek kişide okuyacağım kişisel özelliklerin bulunması önemli mi? ifadesi kullanılmıştır. Bu soruda da 12 seçenek vardır. İki sorunun seçenekleri de "önemsiz," "farketmez" ve "önemli" ifadeleri ile değerlendirmeyi sunulmaktadır. Bu sorudaki "kişisel" ve "sosyal" özellikler ayrıştırması oldukça sorunludur; bazı ilişkiye dair beklentiler kişisel özelliklerin içinde yer almakta, iyi eğitilmiş olmak gibi bazı kişisel özellikler de sosyal özellikler kapsamında yer almaktadır. Biz analizi bu kategorizasyonu dikkate almadan tüm seçenekleri birbiriyle kıyaslayarak ve sıralayarak yapmanın daha anlamlı olduğunu düşünüyoruz.

2011 yılında evlenilecek kişide aranan sosyal özelliklere çalışmaya katılanların atfettiği önemi incelediğimizde, ilk kez evlenecek olması (%83), aile yapılarının benzer olması (%78), dindar olması (%76), bir işinin olması (%72), iyi eğitilmiş olması (%63) ve aynı mezhepten olması (%62) takip etmektedir. Bu seçenekler %50'nin üzerinde önemli bulunmuştur. 2011 yılında cevaplayıcılar tüm kişisel özellikleri %50'nin üzerinde önemli bulmuştur. Birbirine çok yakın derecede ve yüksek oranda önemli bulunan kişisel özellikler (%98 oranla) evlenilecek kişinin eşine sadık olması, güvenilir olması ve yalan söylememesi, karşı tarafın duygularına önem vermesi, sabırlı ve hoşgörülü olması ve toplum içinde nasıl davranılacağını bilmesidir. Bu özelliklere çok yakın oranda (%97-%96) önemli bulunan özellikler ise, eşini ailesine ezdirmemesi, ailesiyle vakit geçirmeyi sevmesi, tutumlu olması ve cömert olmasıdır. Kendine özen göstermesi (%92) ve kişiye aşık olması (%82) da önemli bulunan diğer özelliklerdir.

Sosyal özelliklere verilen önem ile kişisel özelliklere verilen önem

kiyaslandığında, sadakat, güvenilir olma, sabırlı ve hoşgörülü, tutumlu olma, kendine özen gösterme gibi karakter özellikleri, eşini ailesine ezdirmeme, ilk kez evlenecek olma, kişiye aşık olma gibi daha çok ilişkisel kabul edilebilecek özellikler takip etmektedir. Tüm bu özellikler kişinin karakteri ve kurulacak ilişkiye dair beklentilerin yüksek oranda önemli bulunduğunu ortaya koymaktadır. Aile yapılarının benzerliği, dindar olması, bir işinin olması, iyi eğitilmiş olması ve aynı mezhepten olması ise bu tür kişisel ve ilişkiye dair özelliklerden daha az oranda önemli bulunmuştur. Evlenilecek kişide aranan “sosyal” ve “kişisel” özelliklere verilen önem karşılaştırıldığında, her ne kadar evlenilecek kişinin geldiği sosyal çevre ile benzerliğe önem verilse de, kişisel özelliklerin ve aşkın daha önemli bulunduğu görülmektedir.

2011 yılında evlenilecek kişide aranan özelliklerde öne çıkan özellikler de kadın ve erkekler için farklılaşmaktadır. Kadınlar eşlerinin işinin olmasını (%92), ilk kez evlenecek olmasını (%83), aile yapılarının benzer olmasını (%81), dindar olmasını (%79) ve aynı mezhepten olmasını (%68) önemli bulmaktadır. Erkekler için ise evlenilecek kişinin ilk kez evlenecek olması (%85) en önemli özelliktir. Bu özelliği aile yapılarının benzer olması (%75), dindar olması (%73), iyi eğitilmiş olması (%58), aynı mezhepten olması (%58) ve bir işinin olması (%53) takip etmektedir. Görüldüğü gibi kadınlar ve erkeklere ilişkin toplumsal roller eşlerde aranan özellikleri belirlemektedir. Toplumda yaygın bir şekilde ev geçindirmekten erkeklerin sorumlu görünmesi, kadınların erkeklerde bu özelliğe en çok önem vermelerine neden olurken, erkekler evleneceği kadının ilk eşi olmasına en çok önem vermektedir. Kişisel özellikler olarak sorulan özellikler kadınlar ve erkekler arasında benzerlik göstermektedir ve oransal olarak da birbirine çok yakındır.

Nasıl evlenildiği: Kişisel tercih ve karar mı? Ailenin tercih ve kararı mı?

Evliliğin nasıl kurulduğunu anlamak, evliliğe ilişkin tercih ve kararların kim(ler) tarafından geliştirildiğine dair fikir vermektedir. Evlilik kurulumunda ebeveyn ve diğer aile üyelerinin etkisi Batı toplumlarında çok azalmakta ya da ortadan kalkmakta iken, Endonezya (Malhotra, 1991) ve Çin (Riley, 1994) gibi ülkelerde halen varlığını korumaktadır. Aile tercih ve kararlarının önemli olduğu bu toplumlarda, toplumun evliliğe tarihsel olarak bakışı, güçlü aile normları ve bireylerin evlilik öncesi birbirini tanımamasını teşvik etmeyen ya da engelleyen toplumsal normların varlığının önemi belirtilmektedir (Malhotra, 1991; Riley, 1994).

TAYA 2011’de kişilerin evlilik kararlarını nasıl aldıklarına ilişkin yer alan soru “Eşinizle nasıl evlendiniz?”dir. Bu sorunun yanıt kategorileri “kendi seçimim ailemin rızasıyla”, “kendi kararım ailemin rızası dışında”, “görücü usulüyle benim kararım”, “görücü usulüyle benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla”, “kaçma/kaçırılma”, berdel” ve “diğer”dir.

Tablo 7: Evlenilecek kişide aranan özellikler, TAYA 2011

Evleneceğiniz kişide aşağıdaki sosyal özellikler sizin için önemli midir?			
Seçenekler	Önemli	Farketmez	Önemsiz
1. İyi eğitilmiş olması	63	23	14
2. Yüksek gelir sahibi olması	37	38	26
3. Bir işinin olması	72	15	13
4. Çalışma saatlerinin az olması	50	33	17
5. İlk kez evlenecek olması	83	10	6
6. Aile yapımızın benzer olması	78	15	7
7. Dindar olması	76	16	8
8. Aynı mezhepten olması	62	25	13
9. Aynı memleketten/hemşeri olması	39	38	24
10. Aynı sosyal çevreden olması	50	32	17
11. Aynı etnik kökenden olması	53	30	17
Evleneceğiniz kişide aşağıdaki kişisel özellikler sizin için önemli midir?			
Seçenekler	Önemli	Farketmez	Önemsiz
1. Size aşık olması	82	12	6
2. Güzel/yakışıklı olması	52	32	17
3. Kendine özen göstermesi (temizliğine dikkat etmesi gibi)	92	6	2
4. Eşine sadık olması	98	2	0
5. Ailesiyle vakit geçirmeyi sevmesi	96	3	1
6. Güvenilir kişi olması, yalan söylememesi	98	1	0
7. Karşı tarafın duygularına önem vermesi	98	2	0
8. Tutumlu olması	96	3	1
9. Cömert olması	96	4	1
10. Sabırlı ve hoşgörülü olması	98	2	0
11. Eşini ailesine ezdirmemesi	97	2	1
12. Toplum içinde nasıl davranılacağını bilmesi	98	1	0

Türkiye'deki evliliklerin %42.4'ü görücü usulüyle, kişinin kararıyla gerçekleşirken, %41'i ise kendi seçimi ve ailesinin rızasıyla evlenmektedir. Her 10 evlilikten neredeyse 1'i (%9.2) kişinin görüş ve rızası alınmaksızın gerçekleşmektedir: Evliliklerin %8.9'u görücü usulü ile ve kişinin görüşü alınmadan, ailenin kararıyla gerçekleşirken, %0.3'ü berdel şeklinde olmaktadır. Görücü usulünün hala çok yaygın bir form olduğu, tüm evliliklerin yarısından fazlasının (%51.3) görücü usulüyle gerçekleştiği görülmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, görücü usulü evlenme kendi içinde farklı formları ve güç dinamiklerini barındırmaktadır. Hart'ın (2007) alan çalışmasına dayanarak belirttiği gibi, görücü usulünde evlilikler her ne kadar ebeveynler tarafından belirlenmiş ya da onaylanmış olsa da çiftlerin kendi kararıyla evlendiklerini düşünmelerine yol açan bir tanışma sonrası süreci içerebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, geleneksel modern karşıtlığının geleneksel ucunda olmak yerine ara bir yapıya dönüştüğü zira çiftlerin tanışma sonrasında sevgi, aşk ve yakınlık yaşama yolları geliştirdikleri söylenebilir.

Öğrenim durumuna göre evlilik kararını incelediğimizde, eğitim arttıkça kendi kararıyla evlenenlerin oranının arttığı görülmektedir. Evliler arasında eğitimsizlerin %22.7'sinin görücü usulüyle, kendi görüşü sorulmadan, aile kararı ile evlendikleri, buna karşın ilköğretim mezunlarında bu oranın %9.6, ilköğretim/ortaokul mezunlarında %4.6, lise mezunlarında %2.3, yükseköğretim mezunlarında ise binde 9 olması çarpıcı bir biçimde eğitimin yükselmesi ile kişinin evliliği üzerinde görüş bildirerek etkili olduğu görülmektedir. Kişinin eğitim seviyesi arttıkça görücü usulüyle evlenme eğilimi azalmaktadır. Eğitimsizlerin %70.6'ı, ilköğretim mezunlarının %59.8'i, ilköğretim/ortaokul mezunlarının %46.7'si, lise mezunlarının %34.4'ü ve yüksek eğitimlilerin ise %18.6'sı görücü usulü ile evlenmektedir.

Sosyo-ekonomik seviyeye göre evlilik kararlarına baktığımızda, SES düzeyi arttıkça kendi seçimiyle evlenenlerin oranı artmaktadır. SES düzeyi yüksek olanlar arasında kendi görüşü sorulmadan evlenenlerin oranı ise azalmaktadır. 2011 yılında en üst gelir grubunun %84.8'i kendi seçimi ve ailesinin rızası ile evlenirken, üst SES gruptakilerin %67.8'i, üst orta gruptakilerin %48.9'u,

Tablo 8: Evlilik Kararı (TAYA 2011)

2011							
	Kendi seçiminim, ailemin rızasıyla	Kendi kararım, ailemin rızası dışında	Görücü usulüyle, benim kararım	Görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla	Kaçma, kaçırılma	Berdel	Diğer
Türkiye	41,0	2,9	42,4	8,9	4,4	0,3	0,1

Tablo 9: Öğrenim Durmuna Göre Evlilik Kararı (TAYA 2011)

	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim& ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/Meslek Yüksekokulu&lisans& lisansüstü)
Kendi seçimim, ailemin rızasıyla	21,2%	32,0%	43,5%	58,8%	78,1%
Kendi kararımla, ailemin rızası dışında	2,4%	2,8%	3,6%	3,4%	2,5%
Görücü usulüyle, benim kararımla	47,9%	50,2%	42,1%	32,1%	17,7%
Görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla	22,7%	9,6%	4,6%	2,3%	0,9%
Kaçma, kaçırılma	4,5%	5,1%	6,0%	3,2%	0,7%

alt orta gruptakilerin %33.6'sı ve alt gruptakilerin ise %27.8'i bu yolla evliliklerini kurmaktadır. Görücü usulü ile evliliklerin (hem kendi kararı alınarak görücü usulü ile evlenenler, hem de kendi görüşü sorulmadan aile kararıyla görücü usulüyle evlenenler) de SES arttıkça uygulanma eğiliminin düştüğünü belirtmek gerekmektedir. Sırasıyla, alt gruptakilerin %62.4'ü, alt orta gruptakilerin %57.7'si, üst orta gruptakilerin %45.4'ü, üst gruptakilerin %28.1'i ve en üst gruptakilerin de %12.3'ü görücü usulüyle evlenmektedir. Vurgulanması gereken bir diğer nokta, alt gruptakilerin %12.6'sının bu evliliklerde görüşü sorulmadan aile kararı gerçekleşirken, alt orta grupta bu oran %10.6, üst orta grupta %5.9, üst grupta %2.5 ve en üst grupta ise binde 6'dır.

Bölgelere göre evlilik kararına ilişkin pratikleri incelediğimizde, çarpıcı bölgesel farklılıkların olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, Marmara bölgesindeki (İstanbul %55.2, Batı Marmara %54.9, Doğu Marmara %49.2) evliliklerin yarısı bireyin kendi seçimi ve ailesinin rızasıyla gerçekleşmekte, Ege Bölgesi (%45.4) de bu açıdan Marmara Bölgesine benzer bir yapı göstermektedir. Orta Anadolu Bölgesinde ise bu evlenme şekli diğer bölgelere göre en düşük oranda görülürken, görücü usulüyle ve kişinin kararı ile yapılan evlilikler ise diğer bölgelere göre en yüksek orandadır: bu bölgede evliliklerin %59.6'sı bu yolla gerçekleşmektedir. Görücü usulüyle, kişinin kendi görüşü

Tablo 10. Bölgelere Göre Evlilik Kararı (TAYA 2011)

Bölge	Kendi seçimim, ailemin rızasıyla	Kendi kararım, ailemin rızası dışında	Görücü usulüyle, benim kararım	Görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla	Kaçma, kaçırılma	Kendi seçimim, ailemin rızasıyla	Toplam
İstanbul	55,2	4,3	30,9	5,7	3,7	55,2	100,00
Batı Marmara	54,9	0,6	31,3	4,7	8,3	54,9	100,00
Ege	49,2	1,5	33,7	8,6	6,9	49,2	100,00
Doğu Marmara	41,8	4,0	41,1	9,2	4,0	41,8	100,00
Batı Anadolu	34,4	4,0	49,3	7,0	5,0	34,4	100,00
Akdeniz	30,3	1,2	54,5	10,9	2,6	30,3	100,00
Orta Anadolu	22,7	2,5	59,6	11,1	3,8	22,7	100,00
Batı Karadeniz	31,8	1,2	50,2	11,9	4,7	31,8	100,00
Doğu Karadeniz	29,9	2,2	42,4	17,1	8,3	29,9	100,00
Kuzeydoğu Anadolu	33,3	5,1	46,9	12,2	2,6	33,3	100,00
Ortadoğu Anadolu	37,7	2,1	46,9	10,8	2,3	37,7	100,00
Güneydoğu Anadolu	30,0	3,0	51,2	10,8	1,5	30,0	100,00

sorulmadan yapılan evlilikler ise en yüksek oranda Doğu Karadeniz (%17.1) ve Kuzeydoğu Anadolu (%12.1) ve Batı Karadeniz’de (%11.9) görülmektedir. Marmara, Akdeniz ve Ege Bölgeleri ise bu tür evliliğin en düşük oranda gözlemlendiği yerlerdir. (Batı Marmara %4.8, Akdeniz %7, Ege %8.3 ve Doğu Marmara Bölgesi %8.6).

Bölgesel farklılıkların yanı sıra kırdan kente ya da uluslararası göç de evlilik ve aile formlarını etkilemektedir. Bu konu da yine gelenekler-modern formlar ekseninde ele alınmaktadır. Kandiyoti (1985), Sunar ve Okman Fişek (2005) kırdan kente göç edenlerin köydeki pratikleri bir süreliğine şehirde uygulamaya çalıştığını, ancak kentte sosyalleşen ikinci kuşakların bu pratikleri aynı şekilde uygulamak yerine, şehirde gördükleri farklı formlarla harmanladığını belirtmektedir. Güreşçi (2013) ise göç sürecinden kırsal alandaki evliliklerin nasıl etkilendiğini araştırmaktadır. Evlilik göçüne odaklanan çalışmalara baktığımızda ise, toplumsal cinsiyet rol

ve beklentilerinin evlilik göçü deneyiminde nasıl bir farklılaşmaya yol açtığını ele alan çalışmalar öne çıkmaktadır. çiftler arası ilişkiler ve dinamiklere etkisini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, evliliklerin kuruluş biçiminde ailenin oynadığı rol, çiftlerin boşanma eğilimlerini etkileyebilmektedir. Evliliklerin nasıl kurulduğu ile boşanma arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, evliliklerine kendileri karar verip ailesinin de rızasını alan kişiler arasında boşanma oranı %5 iken, görücü usulüyle ve kendi kararı ile evlenenlerde bu oran %12,2'ye çıkmakta, görücü usulüyle ve kendi kararı dışında evlenenlerde ise bu oran %4'tür (Çavlin, 2014). Bu durum bize ailenin etkin kurucu rol oynadığı evliliklerde boşanma eğiliminin, kişilerin kendi karar ve tercihlerinin daha etkin olduğu evliliklere göre, daha düşük olduğunu göstermektedir. Bireysel tercihleriyle evlilik ilişkileri kuran bireyler, sorun yaşadıklarında da bu ilişkiyi bitirme eğilimi taşımaktadır. Öte yandan, ailelerin başından itibaren müdahil oldukları ilişkileri bitirmek çiftler açısından daha zor olabilir.

Eşle tanışılan sosyal çevre

Eşle tanışılan sosyal çevreyi inceleyen çalışmalar toplumsal normlar ve ortamların eşle tanışılan çevreyi belirlediğini ifade etmektedir. Eğitim ve işin yanı sıra, bölgesel kalkınma sonucu kentleşmeye bağlı olarak kişilerin tercih ve zevklerini hayata geçirmeleri amacıyla ortaya çıkan toplumsal mekanlar kadın ve erkeğin birbirini tanıyacağı fırsatlar sunar. Kadın ve erkeğin evlenmeden önce birbirini tanımasını teşvik eden toplumlar bu tanıma süreci ve ilişkisine dair normlar üretmektedir. Malhotra (1991) ve Riley'nin (1994) de vurguladığı gibi, bireylerin evlenmeden önce birbirini tanımalarını teşvik eden toplumsal normlar yerine engelleyen toplumsal norm ve kabullerin olduğu toplumlarda kişiler birbirini bireysel ilişkide tanımadan evlenmektedir.

Türkiye'de bireyler büyük oranda en dar sosyal çevre içinden tanıdıkları kişiler ile evlenmek eğilimindedir. TAYA 2011 yılları verileri bize Türkiye'deki evliliklerin çok yüksek oranının aile ve komşu çevresinden tanışılan biriyle gerçekleştiğini göstermektedir. Türkiye'de evli bireylerin %78'i eşleriyle aile ve komşu çevresinde tanışmaktadır. Kır-kent farkına baktığımızda, kırdaki bu oran %86 iken, kentte %75'tir. Dikkat çekmek gerekir ki, bu tür ilişkiler kişinin kendi tercihleri ile belirlemediği ilişkilere, kişi bu ilişkilerin içine doğar. Birincil sosyal çevre olarak aile ve akrabalar bireylerin en çok sosyalleştikleri, buna bağlı olarak da en çok güven duydukları çevreleri oluşturmaktadır. Türkiye bireylerin birbirine güven oranının oldukça düşük olduğu bir ülkedir. Dünya Değerler Araştırması Altıncı Dalga'da (2010-2014) 29 ülkenin verileri kullanıldığında, Türkiye kişilerin arası düzeyin düşük düzeyde olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Özellikle sadece aile ve akrabalar gibi en yakın ve dar çevreye güvenin olduğu toplumlarda güven kökenini yüksek derecede sosyal

kontrol mekanizmalarından almaktadır (Portes ve Sensenbrenner, 1993). “Grup içi güven” aile, komşular ve yüzyüze ilişki halinde olunan kişilere karşı hissedilen güven olarak tanımlanmaktadır (Delhey, Newton ve Christian Welzel, 2011). Bu tür yakın kabul edilen sosyal çevre üyelerinin toplumsal açıdan kabul görmeyen davranışları sosyal çevreye özgü kontrol mekanizmaları ile kontrol edilirken, bir yandan da bu tür davranışlarda bulunan birey kimi durumlarda sosyal ilişki ağından dışlanmayı da içerebilecek bir ceza alacağını öğrenerek sosyalleşir (Axelrod, 1990). Ancak aynı zamanda bu tür kapalı grup içinde gerçekleşen ve bu tür gruplarla sınırlı olan ilişki biçimleri ve özellikle de aile ilişkileri şiddet, istismar gibi bireylere çok ciddi zarar veren uygulamaların ikincil çevrelere aktarılmasını engelleyebilir.

Eğitim seviyesinin artışı sosyal çevrenin çeşitlenmesini beraberinde getirmektedir. Eğitim seviyesi düşük olduğunda birey aile, akraba ve komşularla daha çok zaman geçirmekte ve bu ilişkiler kişinin neredeyse tüm sosyal dünyasını oluşturmaktadır. Kişinin eğitim seviyesi yükseldikçe, bu çevrelere yeni sosyal ilişki ağları eklenmektedir. Okul, okul arkadaşları ve iş arkadaşları çevresi kişinin yeni insanlarla tanışmasına olanak sağlamaktadır. 2011 yılında, eğitimsizlerin %92.5’i, ilkokul mezunlarının %87.2’si, ilköğretim/ortaokul mezunlarının %78.7’si, lise ve lise dengi mezunlarının %63.5’i ve yükseköğretim mezunlarının da %42.9’u eşleri ile aile/akraba ve komşu/mahalle çevresinde tanışmıştır.

Eşyle ikincil ilişkiler diyebileceğimiz okul çevresi, iş çevresi ve okul ve aile dışı arkadaş çevresinden tanışarak evlenenlerin oranı eğitim düzeyi yükseldikçe artmaktadır. Bu tür ilişkilerin kurulmasında, birincil ilişkilerden farklı olarak, kişinin tercih ve seçimlerinin daha etkin olduğu ortadadır. Okuryazar olmayanlarda ikincil ilişkiler diyebileceğimiz okul çevresi, iş çevresi ve okul ve aile dışı arkadaş çevresinden tanışıp evlenenlerin oranı %4.2 iken, ilkokul mezunlarında %9.8’e, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında bu oran %17.9’a, lise/lise dengi mezunlarında %33.4’e, üniversite ve lisansüstü eğitimlilerde ise %54.5’e yükselmektedir.

Tablo 11: Eş ile Tanışma Şekli (TAYA 2011)

	Aile/akraba&, komşu/ mahalle çevresi	Okul çevresi	İş çevresi	Arkadaş çevresi (okul ve iş dışı)	İnternet / evlilik ajansı	Diğer
Türkiye	78,4	4,4	6,1	8,1	0,1	3,0
Kent	74,9	5,0	7,6	9,3	0,1	3,0
Kır	86,3	3,0	2,6	5,1	0,3	2,8

Tablo 12: Öğrenim Durumuna Göre Eş ile Tanışma Şekli, (TAYA 2011)

	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim& ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim
					(Ön lisans/Meslek Yüksekokulu&lisans&l isansüstü)
Aile/akraba&, komşu/ mahalle çevresi	92,5	87,2	78,7	63,5	42,9
Okul çevresi	0,6	1,2	2,3	6,9	22,1
İş çevresi	0,9	3,0	6,0	12,9	16,8
Arkadaş çevresi (okul ve iş dışı)	2,7	5,6	9,6	13,6	15,6
İnternet / evlilik ajansı	0,1	0,0	0,2	0,1	0,3
Diğer	3,2	3,0	3,1	3,0	2,3

Tablo 13: Bölgelere Göre Eş ile Tanışma Şekli, (TAYA 2011)

Bölge	Aile, komşu çevresi	Okul çevresi	İş çevresi	Arkadaş çevresi (okul ve iş dışı)	İnternet / evlilik ajansı	Diğer
İstanbul	75,1	5	8,9	8,8	0	2,3
Batı Marmara	69,7	4,6	7,1	16,1	0,1	2,5
Ege	72,9	4,9	8,3	11,5	0,1	2,2
Doğu Marmara	76,5	5,6	8,9	6	0	2,9
Batı Anadolu	74,3	5,3	4,9	9,3	0,3	5,9
Akdeniz	78,2	4,2	6,6	8,9	0,1	2
Orta Anadolu	86,6	3,8	2,8	5	0,2	1,6
Batı Karadeniz	83,6	3,2	4,4	5,7	0	3
Doğu Karadeniz	84,8	4,3	3,2	5,5	0	2,1
Kuzeydoğu Anadolu	91,5	3,5	1,4	1,5	0	2,2
Ortadoğu Anadolu	88,8	1,4	1,4	7,7	0	0,8
Güneydoğu Anadolu	85,8	1,9	1,7	5	0,6	5,1

Bölgelere göre eş ile tanışma şeklini değerlendirdiğimizde, aile/akraba, komşu ve mahalle çevrelerinde eşleri ile tanışanların oranı sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu'da %91.5, Ortadoğu Anadolu'da %88.8, Orta Anadolu'da %86.6 ve Güneydoğu Anadolu'da da %85.5'dir. *Eşleri ile birincil sosyal çevreden evlenenlerin oranının en düşük olduğu bölgeler ise, Batı Marmara (%69.7), Doğu Marmara (%72.9) ve Ege (%76.5) bölgeleridir. Bölgelerin ekonomik kalkınmışlığı birincil sosyal çevre dışında sosyal çevrelerin oluşturulmasını sağlayacak kurumların gelişmesini sağlamaktadır, yukarıda ifade edilen bölgesel farklılıkları bu açıdan da değerlendirmek gerekmektedir.*

Akraba ve Hemşehri Evliliği

Akraba ve hemşehri evliliği kapalı toplumlarda yaygın olarak görünen pratiklerdir. Farklı gruplar arası toplumsal ilişkilerin sınırlı olduğu, gruplar arası güven ve işbirliğinin düşük olduğu toplumlarda bireyler en yakın çevreleri olan ailelerinden kimseler ile evlenmektedir. Bu tür evlilikler, kabile/aşiret yapısı içinde güvenin ve dayanışmanın artmasına da neden olmaktadır (Altuntek, 1993). Türkiye'de akraba evlilikleri yüksek oranda görülmektedir. Koç (2008) Türkiye'de akraba evliliklerinin oranının düşmesine rağmen, hala ciddi oranda bu pratiğin uygulandığını belirtmektedir: 1968'de %26.9 olan akraba evliliği oranı 2003 yılında %22'ye düşmüştür. 2003 TNSA sonuçlarına dayanan araştırmasında, evliliklerin %16'sının birinci derece

Tablo 14. Bölgelere Göre Akraba Evliliği, (TAYA 2011)

Bölge	Akraba evliliği yapan	Akraba evliliği yapmayan
İstanbul	17,1	82,9
Batı Marmara	6,8	93,2
Ege	13,5	86,5
Doğu Marmara	15,3	84,7
Batı Anadolu	23,1	76,9
Akdeniz	24,5	75,5
Orta Anadolu	25,1	74,9
Batı Karadeniz	19,4	80,6
Doğu Karadeniz	25,6	74,4
Kuzeydoğu Anadolu	22,8	77,2
Ortadoğu Anadolu	35,5	64,5
Güneydoğu Anadolu	43,6	56,4

kuzenler arasında olduğunun da altını çizmektedir. Bu araştırmanın temel bulgusu, aile refahı, aile tipi, kadının güvenceli bir işte çalışması ve eşlerin eğitim düzeyi gibi ailesel ve bireysel etkenlerle akraba evlilikleri arasında bir bağıntı olduğudur: Aile refahı arttıkça, çekirdek aile tipinde, eşlerin eğitimi yükseldikçe ve kadın özellikle güvenceli bir işte çalıştığında akraba evliliği oranı azalmaktadır.

TAYA 2011 verilerine göre, Türkiye’de akraba evliliği önemli bir toplumsal olgu olarak ortaya çıkmaktadır; Türkiye genelinde akraba evliliklerinin oranı %21.3 iken, kentte %19.8, kırdada ise %24.6’dır. Eğitim seviyesi arttıkça bireylerin akraba evliliği yapma eğiliminin azaldığı gözlenmektedir. Eğitimsizlerin %30.5’i akraba evliliği yaparken, bu oran ilköğretim mezunlarında %22.8’e, ilköğretim/ortaokul mezunlarında %21.4’e, lise/lise dengi mezunlarında %14’e, yükseköğretim mezunları arasında ise %11.7’e düşmektedir.

Bölgeler arasında farklılıklar bu pratiğin yaygınlığında da gözlenmektedir. En dar sosyal çevreden yapıldığı bölgeler olan Güneydoğu Anadolu (%43.6), Ortadoğu Anadolu (%35.5), Doğu Karadeniz (%25.6) ve Orta Anadolu (%25.1) akraba evliliklerinin en yüksek oranda gerçekleştiği bölgelerdir. Batı Marmara’da akraba evliliklerinin oranı %6.8 iken bu oran Doğu Marmara’da %13.5, Ege Bölgesinde ise %15.3’tür.

Akraba evliliklerinin kimler arasında gerçekleştiğini incelediğimizde, bu evlilikler en çok amca çocukları, daha sonra hala, dayı, teyze çocukları ve diğer akrabalar ile yapılmaktadır. Akraba evliliği yapanların %18.4’ü amca, %11.8’i hala, %11.8’i teyze, %11.7’si ise dayı çocukları ile gerçekleşmektedir. Baba tarafından diğer akrabalar ile evlenenlerin oranı %28.7, anne tarafından diğer akrabalarla evlenenlerin oranı ise %17.5’dir. Akraba evliliklerinin yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde, diğer bölgelere göre, amca çocuğu ile evlilik oranı yüksektir. Sırasıyla bu bölgelerdeki akraba evlilikleri yapmışların içinde amca çocuğu ile evlenenlerin oranı %29.2, %24.4, %23.6, %21.2 ve %20.1’dir.

Tablo 15. Öğrenim Durumuna Göre Akraba Evliliği, (TAYA 2011)

	Akraba evliliği yapan	Akraba evliliği yapmayan
Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	30,5%	69,5%
İlkokul mezunu	22,8%	77,2%
İlköğretim& ortaokul mezunu	21,4%	78,6%
Lise/lise dengi mezunu	14,0%	86,0%
Yükseköğretim (Ön lisans/Meslek Yüksekokulu&lisans&lisansüst)	11,7%	88,3%

TAYA 2011’de eşlerin hemşehrilik ilişkisine dair veri bulunmadığı için, 2006 verisini kullanmaktayız. 2006 yılında Türkiye’de evliliklerin %69’u hemşehrilik arasındadır. Bölgelere göre değerlendirdiğimizde, ülkemizde

Tablo 16: Eş ile Akrabalık Derecesi, (TAYA 2011)

	Amca oğlu/ amca kızı	Hala oğlu/ hala kızı	Dayı oğlu/ dayı kızı	Teyze oğlu/ teyze kızı	Baba tarafından diğer akraba	Anne tarafından diğer akraba
Türkiye	18,4	11,8	11,7	11,8	28,7	17,5

Tablo 17: Türkiye Geneli, Yerleşim Yeri, Üç Büyük İl ve Bölgelere Göre Eş ile Hemşehrilik, (TAYA 2006)

	Evet	Hayır
Türkiye	69,2	30,8
BÖLGE		
İstanbul	56,1	43,9
Batı Marmara	60,5	39,5
Ege	67,8	32,2
Doğu Marmara	57,2	42,8
Batı Anadolu	71,8	28,2
Akdeniz	72,8	27,2
Orta Anadolu	78,4	21,6
Batı Karadeniz	68,4	31,6
Doğu Karadeniz	86,4	13,6
Kuzeydoğu Anadolu	80,6	19,4
Ortadoğu Anadolu	80,8	19,2
Güneydoğu Anadolu	84,9	15,1
ÖĞRENİM DURUMU		
Eğitimsiz (Okuryazar olmayan&okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	78,2	21,8
İlkokul mezunu	72,7	27,3
İlköğretim& ortaokul mezunu	65,6	34,4
Lise/lise dengi mezunu	57,4	42,6
Yükseköğretim(Üniversite& lisansüstü)	46,8	53,2

hemşehriler arasında evliliğin en yüksek olduğu bölge %87 oranı ile Doğu Karadeniz'dir. Bu bölgeyi %85 oranı ile Güneydoğu Anadolu izlemektedir. Hemşehri evlilikleri %57 oranı ile en düşük Doğu Marmara Bölgesi'ndedir. İstanbul'da hemşehri evliliği yapanların oranı ise %56'dır. Hemşehriler arasında evlilik yapanların oranı eğitim seviyesi arttıkça düşme eğilimi göstermektedir. Bu oran eğitilmiş olmayanlarda %78 iken, lisans ve lisansüstü mezunlarında %47'ye düşmektedir.

Başlık Parası

Başlık parası Türkiye'de özellikle kırsal bölgelerde, ancak bu bölgelerle sınırlı olmayan bir pratiktir. Tezcan (1976) başlık parası üzerine yaptığı araştırmada, başlık parasını şu şekilde tanımlar: "Evlenecek erkeğin veya akrabalarının kız babası veya akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde ödemedir. Bu ödeme, genellikle para, hayvan (sığır, at, keçi), çeşitli süs eşyaları veya törensel değerler gibi şeylerdir (s. 415). Başlık parası aileler arasında hakların aktarılması anlamına da gelmektedir, başlık parası vererek erkeğin ailesi kadının ailesinin kadın ve çocuklar üzerindeki haklarını almaktadır, kadının eşinin, çocukların babanın akraba grubuyla birleşmesidir. Bu değerlendirmeler ışığında, başlık parasının evliliğe dair bazı özelliklerin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Başlık parası, ancak erkeğin ailesi oğullarının evleneceği kadını onaylarsa gerçekleşecek bir pratiktir. Başlık parası erkeğin ebeveynlerinin kurulan evlilikte doğrudan söz sahibi olmaları sonucunu getirecektir. Yani ailenin karar ve tercihlerinin etkin olduğu evliliklerde başlık parası uygulaması görülmektedir.

Türkiye genelinde evlenirken başlık parası verilenlerin oranı 2011 yılında da %16 olarak belirlenmiştir. kırsal bölgelerde evlenirken başlık parası ödenmesi oranı %23 iken, kentsel alanlarda ise %12 değerine düşmektedir. Kırsal her dört evlilikten birinde başlık parası uygulaması olduğu olduğu söylenebilir.2011 yılında başlık parası verilerek evlenmenin en yüksek oranda olduğu bölgeler sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu (%40), Ortadoğu Anadolu (%40) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%39). Başlık parası uygulamasının en düşük oranda görüldüğü bölgeler ise Ege (%5), Batı Marmara (%8) ve Akdeniz'dir (%10). Başlık parası uygulaması eğitim seviyesi arttıkça azalmaktadır 2011 yılında eğitimsizlerin %38'inde başlık parası uygulamasına rastlanırken, *yükseköğretim mezunu (ön lisans/meslek yüksekokulu-lisans-lisansüstü) kişilerin evlenmesi sırasında başlık parası verilmesi oranı %2'ye düşmektedir.*

SES seviyesi ile evlenirken başlık parası verilmesi arasında eğitim seviyesiyle benzer şekilde bir dağılım ve farklılaşma gözlemlenmektedir. SES düzeyi daha düşük olan en alt sınıfta başlık parası verilmesi %28 oranında görülürken en üst SES grubunda bu oran %6 olarak belirlenmiştir.

Tablo 18: Bölgelere Göre Başlık Parası, (TAYA 2011)

BÖLGE		
İstanbul	12,9	87,1
Batı Marmara	8,3	91,7
Ege	11,1	88,9
Doğu Marmara	5,1	94,9
Batı Anadolu	9,8	90,2
Akdeniz	10,6	89,4
Orta Anadolu	23,8	76,2
Batı Karadeniz	21,3	78,7
Doğu Karadeniz	11,3	88,7
Kuzeydoğu Anadolu	39,7	60,3
Ortadoğu Anadolu	39,6	60,4
Güneydoğu Anadolu	38,8	61,2

Tablo 19: Öğrenim Durumuna Göre Başlık Parası, (TAYA 2011)

	Evet	Hayır
Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	37,6	62,4
İlkokul mezunu	17,0	83,0
İlköğretim& ortaokul mezunu	9,3	90,7
Lise/lise dengi mezunu	4,5	95,5
Yükseköğretim (Ön lisans/Meslek Yüksekokulu&lisans&lisansüstü)	2,2	97,8

Aile yapısının çekirdekleşmesi

Türkiye’de 1968-2011 yılları arasında aile yapısını incelediğimizde, 1968’de %59.6 olan çekirdek aile oranı, 1988’de %63.4’e, 1998’de %68.2’ye, 2011’de ise %70’e ulaşmıştır. Aynı dönemde geniş aile oranlarına baktığımızda, 1968’de %32, %1988’de %25.5, 1998’de %19.5 ve 2011 yılında ise %12.3’tür. Bu dönemde çekirdek aile biriminin tek kişiye, tek ebeveyne dönüşmüş olduğu ya da aralarında kan bağı olan ya da olmayan kişilerden oluşan aile biçimi oranlarına baktığımızda ise, 1968’de %8.3, 1988’de %11.1, 1998’de

Tablo 20: Gelir Grubuna Göre Başlık Parası, (TAYA 2011)

	Evet	Hayır
400TL'den az	27,7	72,3
401 - 600TL	24,3	75,7
601 -800TL	17,5	82,5
801 - 1200TL	15,9	84,1
1201 - 2500TL	10,8	89,2
2500TL'den fazla	5,6%	94,4%

%12.3 ve 2011'de ise %17.7 olduğu görülmektedir (Koç, 2014). Gelir düzeyi arttıkça çekirdek aile oranı artmakta, TAYA 2011 verilerine göre, çekirdek aile oranları en alt gelir grubunda %70 iken, alt orta gelir grubunda %73.9, üst orta gelir grubunda %75.7, üst gelir grubunda %77.6 ve en üst gelir grubunda ise 81.7'ye yükselmektedir. Yine aynı yıl için kırdaki ailelerin %66.8'i çekirdek iken, bu oran kentte %71.2'ye yükselmekte; geniş aile oranı ise kırdaki %15.8 iken kentte %11'e düşmektedir.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2008 yılı verisini kullanan Yavuz ve Yüceşahin (2012) de, çekirdek aile tipinin baskınlığını vurgulayan araştırmalarında, geniş hane içeren hane halkı kompozisyonlarından, çekirdek aile ve aile içermeyen hane halkı kompozisyonlarına doğru bir dönüşümün yaşandığını belirtmektedir. Bölgeler arası farklılıkların vurgulandığı çalışmada, çekirdek aile ve dağılmış aile hane halkı kompozisyonlarının sosyoekonomik bakımdan gelişmiş olan Güney ve Batı bölgelerinde daha yaygın olduğunu, geniş aile tiplerinin ise, sosyoekonomik açıdan daha az gelişmiş olan Kuzey ve Doğu bölgelerinde yaygın olduğunu ifade etmektedir. Canatan (2009), Koç vd. (2010), Yavuz ve Yüceşahin'in (2012) de belirttiği gibi, Türkiye aile yapısı bakımından heterojen bir görünüm sergilemektedir.

Öte yandan, bazı çalışmalar "geleneksellik" boyutunu göstergelerle ölçülebilir hale getirmekte ve bu boyut ile aile tipi arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Aytaç (1998) evli çiftin aynı çatı altında ebeveynler ile birlikte yaşama pratiklerini incelediği ve bölgesel, mekânsal ve bireysel modernleşme ile hane halkı formları arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, bölgesel kalkınma, kentleşme, kişisel düzeyde modernleşme ve dindarlık ile bu hane halkı formları arasında güçlü bir ilişki bulmuştur. Aykan ve Wolf (2000), 1993 yılı TNSA veri setine dayanan çalışmalarında Türkiye'de artık geniş ailenin bir norm olmadığını belirtmenin yanı sıra "geleneksellik"le geniş aile formu arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Evli çiftin özellikle erkeğin ebeveyn(ler)i

ile yaşama eğiliminin Türkiye’de baskın geniş aile tipiolduğunu ifade eden araştırmacılar, evliliğin ebeveynler tarafından kurulması ve başlık parası uygulaması ile geniş aile tipi arasında pozitif bir ilişki olduğunu da eklemektedir. Yavuz ve Yüceşahin (2012), kadınlara dair bazı demografik, sosyoekonomik ve kültürel özelliklere odaklanarak yaptıkları analiz sonucunda, ‘yüksek doğurganlık ve yüksek ideal çocuk sayısı’, ‘ücretsiz aile işçisi olarak çalışma’, ‘hane halkı refahının en düşük olduğu grupta yer almak’, ‘ana dili Kürtçe olmak’, ‘kocasından daha düşük eğitilmiş olmak’, ‘kadına yönelik şiddeti bir biçimde doğru bulma ve geleneksel cinsiyet rolü tutumuna sahip olma’ gibi özelliklere sahip olan kadınlar ile ataerkil aile tipinin yaygınlığı arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde bağıntı katsayıları bulunduğunu ortaya koymuştur. Aynı çalışmada, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın oranı ile geçici geniş aile tipinin yaygınlığı arasında pozitif yönde yüksek korelasyon bulunmuştur. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışma eğiliminin, kırsal kesimde yaşayan kadınların yaygın bir ekonomik faaliyeti olduğunu belirten yazarlar, bu aile biçiminin Batı ve Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu Bölgelerinde diğer bölgelere kıyasla daha yaygın olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Bölgelerine kıyasla, Türkiye’nin geri kalanında çocuksuz çekirdek ailelerin oranı belirgin biçimde daha yüksek olarak ifade edilmektedir (Yavuz ve Yüceşahin, 2012).

Delaney (1991), Baştuğ (2002) ve Koç’un (2014) belirttiği gibi, hane halkı tipleri sabit kategoriler değildir. Aile ve hane halkı tipleri hayat döngüsünün (life course) aşamalarına bağlı olarak bir formdan diğerine dönüşebilmektedir. Hane halkının yaşadığı mekan, hanehalkı üyelerinin ilişkileri, ekonomik faktörlerin değişimi gibi çoklu etkenlere göre hane tipleri farklı formlar arasında geçişler göstermektedir. Ünalın (1988) da vurguladığı gibi çocuklar evlendiğinde ve haneden ayrılmadığında aile, çekirdek aileden ataerkil geniş aileye dönüşebilmekte, aynı aile ebeveynlerden biri vefat edince ise, geçici geniş aile haline gelmektedir. Yine çocuksuz çekirdek aileler, çoğunlukla, çocuklu çekirdek ailelerde çocukların evden ayrılmalarıyla ortaya çıkmaktadır.

Eşle İlişkide Ailenin Rolü

Eşle kurulan ilişkide tarafların ailelerinin rolünü anlamaya çalıştığımız bu bölümde, evlenilecek kişide aranan özellikler, eş ile yaşanan sorunlar, boşanma nedenleri ve sorun yaşandığında destek alınan kimse/kurum olmak üzere dört soruya verilen cevapları incelemekteyiz. Eşle ilişkide aile bireylerinin rolü içiçe geçmiş hane yaşam ve pratiklerinin etkin olduğu toplumlarda görülmektedir (Riley, 1994). Birey ailesinin tercih, onay ve kararıyla eşle evlendiğinde, aile ilişkisinin ilerleyen aşamalarında da söz sahibi olmayı sürdürmektedir. Bu da eşler arası ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

Benzer bir şekilde, eşin ailesinin kişinin tercih ve kararlarındaki etkisi evlilik için henüz evlenmeden bir sorun olarak görünebilmektedir. Evlenmeden önce gözlenen aile yaşam ve pratikleri bu tür ebeveyn ve aile müdahalelerinin olumsuz sonuçlarına ilişkin fikir verebilmektedir. TAYA 2011 verilerine göre, evlenilecek kişide aranan özelliklerden biri olarak “eşini ailesine ezdirmemesi”nin %97 oranında önemli bulunması bu konuda dikkate alınması gereken bir bulgudur. Kişiler gözlem ve deneyimlerine dayanarak, henüz evlenmeden evlenecekleri kişinin ailesi ile aralarındaki ilişkide güçlerin eşit olmayabileceğini ve eşin ailesinin kendilerini güçsüz hissetmelerine neden olacağını düşünmektedir. Eş ile yaşanan sorunlar sorulduğunda ise, seçenekler arasında eşin ailesi ile ilgili konular da yer almaktadır. Türkiye’de evli bireylerin yaklaşık onda biri eşinin ailesinden kaynaklı nedenlerle eşiyile sorun yaşamaktadır, eşin ailesi ile ilgili konularda bazen sorun yaşadığını ifade edenlerin oranı %8 iken, sık sık bu konuda sorun yaşadığını ifade edenlerin oranı %1.2’dir. Kadınlar %10.7 oranında eşin ailesi ile ilgili konularda bazen veya sık sık sorun yaşadıklarını ifade ederken, erkeklerde bu oran %7’dir.

TAYA 2011’de boşanma nedeni olarak bazı durumlar sayılarak bu nedenlerin tek başına boşanma sebebi olup olmadığı sorulmuştur. Kadının ve erkeğin ailesinin aile içi ilişkilere çok karışması araştırma nüfusunun yaklaşık üçte biri tarafından tek başına boşanma sebebi olarak ifade edilmiştir: kadının ailesinin aile içi ilişkilere çok karışmasını tek başına boşanma sebebi görenlerin oranı (%34.6) ile erkeğin ailesinin aile içi ilişkilere çok karışmasını tek başına boşanma sebebi görenlerin oranı (%33.8) birbirine çok yakındır. Kadının, eşinin ailesi ile geçinememesi %24.3, erkeğin, eşinin ailesi ile geçinememesi ise %23.9 oranında tek başına boşanma sebebi olarak tanımlanmaktadır.

2011 yılında “eşinizle önemli bir sorun yaşadığımızda öncelikle kimden veya nereden destek almayı düşünürsünüz?” ifadesiyle sorulan sorunun diğer seçeneği ile birlikte on seçeneği vardır. Cevaplara baktığımızda, Türkiye’de eş ile önemli bir sorun yaşadığında cevaplayıcıların %62’si kimseden bir destek almayı düşünmediğini belirtmektedir. En yüksek oranda destek alınması düşünülen kimse ise aile büyükleridir (%23). Aile büyüklerini de çocuklar takip etmektedir. Cevaplayıcıların %6’sı çocuklarından destek almayı düşünmektedir. Bu durum kişilerin eşleriyle sorun yaşadıklarında ya bir üst kuşaktan en yakın aile üyeleri olan aile büyüklerinden ya da bir alt kuşaktan çocuklarından destek almayı düşündüklerini ortaya koymaktadır. Uzman kişi veya kurumlardan (psikolog, aile ve evlilik danışmanı) destek almayı düşünenlerin oranı ise %3’tür. Kardeşler ve akrabalardan destek almayı düşünenlerin oranı benzerdir (%2). Arkadaşlarından destek almayı düşünenlerin oranı da oldukça düşüktür (%1,6). Komşularından destek almayı düşünenlerin oranı binde 4 iken bu oran din adamlarından destek almayı düşünenler için binde 2’dir.

Kent ve kırsal arasında bir farklılaşma olup olmadığına baktığımızda, kentte (%24) aile büyüklerinden destek almayı düşünenlerin oranı kırdakinden (%21) daha yüksektir. Kırsal kimseden destek almayı düşünmeyenlerin oranı %67 iken, bu oran kentte %60'dır. Bir diğer önemli farklılık kentte uzman kişi ve kurumlardan destek almayı düşünenlerin oranı %4 iken bu oran kırsal %1'dir.

Eş ile önemli bir sorun yaşadığında kimden destek alınmasına dair düşünceler bölgelere göre farklılık göstermektedir. Aile büyüklerinden destek almayı düşünenlerin oranı Batı Karadeniz'de %15, Batı Marmara'da %16 iken, bu oran Kuzeydoğu Anadolu'da %36'ya yükselmektedir. Akrabalarından destek almayı düşünenlerin oranı Ortadoğu Anadolu'da diğer bölgelere göre oldukça yüksektir (%6). Batı Marmara (%11) ve Doğu Marmara (%9) bölgesinde diğer bölgelere kıyasla daha yüksek oranda çocuklarından destek almayı düşünenler bulunmaktadır. Aile büyükleri, akrabalar, kardeşler ve çocukların hepsi birlikte aile üyeleri olarak değerlendirilirse, en üst SES grubunda aile üyelerinden destek almayı düşünenlerin oranı %29 iken, bu oran üst orta grupta %34 ve en alt SES grubunda ise %35'dir.

Evlilik ilişkisinde kişinin ve eşinin ailesinin ciddi bir rolü olduğu görülmektedir. Eşe yönelik beklentilerden, aile içi sorunlara, boşanma nedenlerinden, aile içi sorunlarla karşılaşıldığında kimden destek alınacağına kadar birçok noktada ailenin müdahale etme potansiyeli ya da müdahalesi hem sorun olarak görülmekte hem de sorunlarda başvurulacak ilk kişiler olarak algılanmaktadır.

4. Sonuç: Geleneksel Formların Baskınlığının Yanı Sıra Bireysel Değer ve Pratiklerin Artarak Görünürlük Kazanması

Bourdieu'nun (1996) belirttiği gibi, aile, devleti de içermek üzere, birçok kurumun kurguladığı ve bu kurguların gerçekliğe dönüştüğü bir kategoridir. Bu nedenle, aileye ilişkin değer yüklü ön kabullere dayalı iddialar yerine, toplumsal gerçekliğe ışık tutacak incelemelere dayanan araştırmalar, önem kazanmaktadır. Çoğu kez, araştırma temalarının belirlenmesi, soru formunun oluşturulması, soruların sorulma biçimi, göz ardı edilen temalar, temaya dair sorulmayan sorular ve data analizi sırasında oluşturulan kategoriler de değer yüklü ön kabullerden ve "olması gerektiği" kabul edilen form ve örüntüleri bulmaya yönelik bir çabadan bağımsız olamamaktadır (Bourdieu, 1996; Allen, 2000; Daly, 2003).

Benzer sorunları içerse de bizler, Türkiye'yi temsil eden veri seti olarak TAYA 2011'in tüm Türkiye toplumu için geçerli *bir* aile ve evlilik form ve örüntüsünün olmadığını ortaya koyduğunu düşünmekteyiz. Türkiye'de *bir* evlilik tip ve örüntüsü yerine, evlilik tipleri ve örüntülerinin varlığının altını

çizmek gerekmektedir. Toplumumuzda, geleneksel örüntülerin yaşandığı veya bireysel tercih ve kararların önem kazandığı ikili bir yapı olmasına karşın, hem Türkiye’de, hem de Türkiye’yi de içeren bölgesel karşılaştırmalarda (bkz. Todd, 1985; Carmicheal, 2011) bu yapının daha çok geleneksel boyutuna odaklanılabilmektedir⁵.

Bizler bu çalışmada, Türkiye’deki ikili yapının önemini vurguluyoruz. Türkiye’de aile geçmişten bazı devamlılıkları taşımakla birlikte, ciddi bir dönüşüme uğramaktadır. Türkiye’de ekonomik yönden kalkınmış bölgelerde, eğitim düzeyi yükseldikçe, kişinin sosyoekonomik seviyesi arttıkça, bireyler daha ileri yaşlarda, eşleriyle daha az yaş farkıyla, ikincil sosyal çevreden tanışarak ve kendi tercihleri ile evlenmektedir. Birliktelik ve aileye ilişkin beklenti ve algılar dönüşmekte, aşk, evlilik için bir koşul olarak görülmektedir. Evli çiftlerin büyük bir çoğunluğu evlendikten sonra ebeveynlerinden farklı yeni yerleşim yerinde (neolokal) yaşamaktadır. Her 10 haneden 7’si çekirdek aile formundadır. Ataerkil geniş ailede çözülme yaşanmaktadır, 1978’de tüm hanelerin %19’u ataerkil geniş aile iken, 2011’de bu oran %5’e düşmüştür. Bir diğer deyişle, baskın form gibi sunulan ataerkil geniş aile, görünmez kılınan tek ebeveynli aile ile aynı orandadır.

Ancak, öte yandan Türkiye’de evliliklerin kurulmasında ailenin ve diğer birincil sosyal çevre ilişkilerinin çok ciddi bir rol oynadığını da belirtmek gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de ailenin; evliliği kuran ya da en azından onayıyla destekleyen konumda olduğu, evlilikte yaşanan sorunlardan biri olarak deneyimlendiği, eşin ailesiyle geçinememenin tek başına boşanma sebeplerinden biri olarak algılandığı, ama aynı zamanda, evlilikte sorun yaşandığında ilk başvurulacak çözüm/destek mercii olarak görüldüğü saptanmıştır. Aile evliliklerin kuruluş aşamasında onay veren, rıza gösteren bir konumda olabildiği gibi, kimi zaman da tek karar merciyi olarak devreye girmektedir. Halen 18 yaşından küçük çocukların evlilikleri göz ardı edilmeyecek oranlarda gerçekleşen pratiklerdir. Toplumsal açıdan en yakın çevreden evlenmek yaygın bir pratik olarak göze çarpmaktadır; eşlerini aile ve komşu çevresinde tanımaktadır. Her beş kişiden biri akrabaları ile evlenmektedir; bu evliliklerin için de de birinci derece kuzen evlilikleri ciddi bir orandadır. Başlık parası uygulaması hala varlığını sürdürmektedir., 2011 yılı verilerinde başlık parası ile evlenmişlerin oranı %16’dır. Kişiler, aile yapılarına benzer ailelerden gelen kişilerle evlenmeyi tercih etmektedir. Bu durum bize, ailede kaynakların paylaşılması, dayanışma ve destek örüntülerini değerlendirmek için zaman zaman “hane”yi baz almanın sınırlı olabildiğini göstermektedir. Bu noktada, Kağıtçıbaşı’nın (2002) toplumumuzda aynı haneyi paylaşan geniş ailenin yerini giderek, aynı haneyi paylaşmayan ancak dayanışma ve destek örüntüleri açısından işlevlerini “aynı haneyi paylaşırçasına” sürdüren, “duygusal anlamda geniş aile”ye bıraktığı

yönündeki tespiti açıklayıcı görünmektedir. Rosenmayr ve Köckeis'in (1963) "mekansal uzaklığa rağmen süren yakınlık" ifadesiyle özetlediği, aynı hanede yaşamasa bile birbiriyle ilişkisi yoğun olan aile üyeleri gözlenmektedir.

Çalışmada ele alınan boyutlar, toplumda bölgesel kalkınma seviyesinin düşük olduğu yerlerde yaşayan ve/veya eğitim ve gelir seviyesinin düşük olduğu kesimlerde eşler arası ilişkilerde ailelerin belirleyiciliğinin arttığını göstermektedir. Bireyin eğitim, gelir gibi kaynaklara sahip olması ile bireysel tercih ve kararların gelişmesi ve hayata geçirilmesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Yaşanılan bölge, ancak kalkınma düzeyinin artması ile, fiziksel ve sosyal olarak bireyin zevk ve tercihlerini geliştirebileceği ve hayata geçirebileceği olanakları sunabilir. Birey bu tür bir ortamda birincil sosyal çevre yerine ikincil sosyal çevrelerde sosyalleşmekte ve kendi tercihleri doğrultusunda ilişkiler geliştirebilmektedir. Eşle tanışma pratiklerinden, eşte aranan özelliklere, eşle ilişkide ailenin rolüne kadar birçok boyut toplumsal çeşitlilik, farklılık ve alternatiflerin bilinmesi ve deneyimlenmesinden doğrudan etkilenmektedir. Bireysel kaynaklar evlilikteki güç ilişkileri, karar verme süreçleri ve toplumsal cinsiyet hiyerarşileri açısından önem taşımaktadır. Eğitim ve gelir düzeyi arttıkça, yaşanılan bölgenin kalkınma düzeyi yükseldikçe bireyin tüm toplumsal ilişkilerine benzer olarak evlilikteki konumu da güçlenmektedir. Eşler arası yüksek yaş farkı, erken evlilik, akraba evliliği ve başlık parası gibi geleneksel norm ve pratiklerin evlilikte kadınları güçsüzleştirdiğinin de altını çizmek gerekmektedir. Bu tür pratikler kadınların eğitim ve gelir gibi kaynaklara ulaşmasına engel olmakta, evlilik ilişkisini baştan kadının ekonomik ve sosyal açıdan bağımlı konumu üzerine kurmaktadır.⁶ Bu tür norm ve pratikler ataerki sistemin hem sonucu hem de güçlendiricisi olarak eşler arası eşitlikçi bir ilişki yerine erkeğin ve erkeğin ailesinin güçlü olduğu bir ilişki modelinin hayata geçmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de, bireylerin, eşlerin ve diğer aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek sosyal politikaların geliştirilmesi için öncelikle varolan evlilik ve aile tiplerinin gerçekçi bir şekilde resmedilmesi gerekmektedir. Toplumumuzda standart kabul edilen; geleneklere bağlı, birincil sosyal çevreden, benzeri ile evlenen/evlendirilen kişilerin arasındaki ilişkiden çok, alternatif aile formlarının farkında olarak, birbirinden oldukça farklı birliktelik ve aile örüntülerinin, çeşitlenen ihtiyaç ve önceliklere sahip olabileceğini unutmadan sosyal politikalar geliştirilmesine ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde Buğra'nın (2012) "ailecilik" olarak dile getirdiği devletin yeni sosyal politika yapma biçimleri ile sadece standart kabul edilen aile ya da ilişki formu desteklenir ve güçlenirken, diğer formları deneyimleyenlerin oranının yükselmekte olmasına rağmen, görünmez kılınmaları dolayısıyla, kaynaklara ulaşmada dezavantajlı konuma itilirler⁷.

Yukarıda vurguladığımız bir diğer nokta ile çalışmamızı sonlandıralım. Daly'nin (2003) negatif uzam (negative space) deyiimiyle özetlediği, farklı siyasi, toplumsal ve akademik nedenlerin biraraya gelmesiyle, bazı konuların çalışmalarda öne çıkmaması, aile odaklı sorunların önemli bir kısmı için geçerlidir. Bu tablo bizi, toplumumuzda evlilik tip ve örüntülerini gerçekçi bir şekilde görmekten alıkoymaktadır. Birlikte yaşayan çiftler, erkek ve kız çocukların erken yaşta evlendirilme dinamikleri, çok eşli evlilikler gibi konulara bilimsel yaklaşımla bakmak ve bu tür çalışmalar yapabileceğimiz temsili veri setlerinin oluşturulması, sorunların gerçekçi biçimde tespit edilebilmesi, tüm grupların ihtiyaçlarına duyarlı sosyal politikaların önerilerek hayata geçirilmesini sağlamak açısından önem ve aciliyet taşımaktadır.

NOTLAR

- 1 Bu tartışmaların bir örneği sömürgeleşmiş toplumların tarihsel özellikleri üzerinden demografik yapılarını anlamaya ilişkin Notestein (1945) ve Kirk'ün (1944) geliştirdiği tezdir. Bu teze göre, sömürge ülkelerde sanayi gelişimi yaşanmadan tarım toplumunun yaşam koşullarının iyileştiği, hastalıkla mücadelede başarı sağlandığı ve ölüm oranlarının düştüğü bir dönüşüm süreci yaşadığına dikkat çekmektedir. Ancak, bu gelişmelere rağmen, bu toplumlarda sömürgeleşmeye bağlı olarak sanayinin gelişmemesi doğurganlık oranlarının değişmemesine neden olmaktadır.
- 2 Bu çerçevede Sharon Baştuğ'un araştırması (2002) da benzer bir iddiayı savunması dolayısıyla dikkat çekicidir. Baştuğ (2002: 108) Türkiye'de, Orta Doğu ülkelerine değil, diğer Akdeniz ülkelerine benzer bir şekilde, güçlü bir hem ana hem baba soylu aile yapısının etkin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca evli çiftler ebeveynleri ile ayrı hanelerde yaşasalar da çiftlerin aileleriyle güçlü ilişkileri sürmektedir.
- 3 İİBS Düzey 1 sınıflaması esas alınmıştır.
- 4 Aile tipi kategorileri Todd'un (1985) çalışmasına dayandırılmıştır.
- 5 Bu yaklaşımın akademik, toplumsal ve siyasi nedenleri başka bir çalışma konusu olarak önem taşımaktadır.
- 6 Evlilik kurumunda eşler arası ilişkileri inceleyen çalışmalarda ise güç dinamikleri kadın ve erkeğin eş ve ebeveynlik rollerinin toplumsal cinsiyet sosyalleşmesi çerçevesinde iki merkezli olarak oluşması, kadın ve erkek arasında ücretli ev dışı ve ücretsiz ev içi şeklinde iş bölümü yapılması bağlamında tartışılmaktadır (Olson, 1982; Bolak, 1997).
- 7 Benzer tartışmalar için Yazıcı (2012), Beşpınar (2014) ve Öztan'ın (2014) makalelerine de bakılabilir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, T.C. (2011) *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2011*, Afşaroğlu Matbaası, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, T.C. (2014) *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2006*, Uzerler Matbaası, Ankara.
- Allen, K. R. (2000). A conscious and inclusive family studies. *Journal of Marriage and Family*, 62(1), 4-17.
- Axelrod, P. (1990). Cultural and historical factors in the population decline of the Parsis of India. *Population Studies*, 44(3), 401-419.
- Altuntek, S. (1993). *Van Yöresinde Akraba Evliliği*, Ankara, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- Arun, Ö., ve Karademir Arun, B. (2011). Türkiye’de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515-1527.
- Atoh, M., Kandiah, V., & Ivanov, S. (2004). The second demographic transition in Asia? Comparative analysis of the low fertility situation in East and South-East Asian countries. *The Japanese Journal of Population*, 2(1), 42-75.
- Aykan, H. ve Wolf, D. A. 2000. Traditionality, modernity, and household composition: Parent-Child coresidence in contemporary Turkey. *Research on Aging*, 22, 395-421.
- Aytaç, I. A. (1998). Intergenerational Living Arrangements in Turkey. *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 13, 241-64.
- Baştuğ, S. (2002). Household and family in Turkey: An historical perspective. *Autonomy and dependence in the family: Turkey and Sweden in critical perspective*, 99-115.
- Behar, C. (Ed.). (1996). *Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin nüfusu, 1500-1927: The population of the Ottoman Empire and Turkey, 1500-1927 (with a summary in English)* (No. 1877). TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Beşpinar, F.U. (2014) *Toplumsal Cinsiyet ve Aile, Türk Aile Yapısı Araştırması, Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, Birinci Basım, 2014, İstanbul ISBN:978-605-4628-55-1; 234-276.
- Beşpinar, F. U. (2014). Women and gender. *Turkey and the Politics of National Identity: Social, Economic, and Cultural Transformations*, 118-144.
- Bolak C. H. (1997). When Wives are Major Providers: Culture, Gender, and Family. *Gender and Society*, (11):409-433.
- Bourdieu, P. (1996). On the family as a realized category. *Theory, culture & society*, 13(3), 19-26.
- Buğra, A. (2012). The changing welfare regime of Turkey: Neoliberalism, cultural conservatism and social solidarity redefined. *Gender and society in Turkey: The impact of neo-liberal policies, political Islam and EU accession*, 15-31.
- Caldwell, J. C. ve Schindlmayr, T. (2003). Explanations of the fertility crisis in modern societies: A search for commonalities. *Population studies*, 57(3), 241-263.

- Canatan, K. (2009b). "Aile kavramının tanımı", iç. Aile Sosyolojisi, Açılımkitap yayınları, İstanbul, ss.53-64.
- Carmichael, S. (2011). Marriage and power: Age at first marriage and spousal age gap in lesser developed countries. *The History of the Family*, 16(4), 416-436.
- Çavlin, A. Türkiye'de Boşanma. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07*, Birinci Basım, 2014, İstanbul ISBN:978-605-4628-55-1; 234-276.
- Daly, K. (2003). Family theory versus the theories families live by. *Journal of Marriage and Family*, 65(4), 771-784.
- Davis, K. 1945. "The world demographic transition." *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 237 (January): 1-11
- Delaney, C. (1987). Seeds of honor, fields of shame. in David D. Gilmore (Ed.), *Honor and shame and the unity of Mediterranean*. Washington DC: American Anthropological Association, pp. 335-48.
- Delhey, J., Newton, K., & Welzel, C. (2011). How general is trust in "most people"? Solving the radius of trust problem. *American Sociological Review*, 76(5), 786-807.
- Duben, A. (1985). Turkish families and households in historical perspective. *Journal of Family History*, 10(1), 75-97.
- Duben, A., ve Behar, C. (1991). *Istanbul households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940*. Cambridge University Press.
- Ergöçmen B., Hancioğlu A. ve Ünalın T. (1995). Türkiye'de Doğurganlık, Aile Planlaması ve Çocuk Ölümlülüğündeki Değişmeler, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı/Aile Planlaması Gn. Md., HÜNEE, Ankara
- Fargues, P. (2003). Family and household in mid-nineteenth-century Cairo. *Family History in the Middle East: Household, Property and Gender*, 23-50.
- Gustafson, P. ve Fransson, U. (2015) Age Differences Between Spouses: Sociodemographic Variation and Selection, *Marriage & Family Review*, 51:7, 610-632.
- Güreşçi, E. (2012). Türkiye'de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi/The Effect On Family Of Rural Migration In Turkey. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 149-161.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.
- Hart, K. (2007). Love by Arrangement: The Ambiguity of 'Spousal Choice' in a Turkish Village. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 13.
- Hoem, J. M., & Kostova, D. (2008). Early traces of the Second Demographic Transition in Bulgaria: A joint analysis of marital and non-marital union formation, 1960-2004. *Population Studies*, 62(3), 259-271.
- Inglehart, R. ve Oyserman, D. (2004). Individualism, autonomy and self-expression: The human development syndrome. in H. Vinken, J. Soeters, and P. Ester (Eds.),

- Comparing Cultures, Dimensions of Culture in a Comparative Perspective. Leiden, The Netherlands: Brill.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2002). Cross-cultural perspectives on family change. In Liljestrom R. & Özdalga E. (Eds.) *Autonomy and dependence in the family: Turkey and Sweden in critical perspective*. İstanbul: Swedish Research Institute.
- Kandiyoti, D. (1985). "Continuity and Change in the Family: A Comparative Approach" in *Family in Turkish Society*, ed. by T. Erder. Ankara: Turkish Social Science Association.
- Karpat, K. H. (1985). *Ottoman population 1830-1914: Demographic and social characteristics*. Madison, Wisconsin.
- Kirk, Dudley. 1944. "Population changes and the postwar world." *American Sociological Review* 9, no. 1 (February): 28-35.
- Koç, I. (2008). Prevalence and sociodemographic correlates of consanguineous marriages in Turkey. *Journal of biosocial science*, 40(1), 137-148.
- Koç, İ. (2014). Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler, İstanbul: TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Sosyal Politika Serisi*, (7), 24-54.
- Koç, İ., Özgören, A., Şirin, H. (2010). "Türkiye'de yaşlıların yaşam kalitesi ve aile yapısının yaşlıların yaşamkalitesine etkisi", *iç.Türkiye'de Doğurganlık, Üreme Sağlığı ve Yaşlılık, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 İleri Analiz Çalışması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara, ss. 231-283.
- Lesthaeghe, R. (2010). The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 36: 211–251. doi:10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x
- Lesthaeghe, R. ve van de Kaa, D. J. (1986). Two demographic transition. *Population: Growth and Decline*. Deventer, Van Loghnum Slaterus.
- LeTrent, P. (1999). What is an age gap relationship anyway? (July 15) [Web page]. Suite101.com, Inc. Available: http://www.suite101.com/article.cfm/age_gap_relationships/22776 [2000, 05/05].
- Malhotra, A. (1991). Gender and changing generational relations: Spouse choice in Indonesia. *Demography*, 28, 549-570.
- Mutlu, S. (2003). Late Ottoman population and its ethnic distribution. *Turkish Journal of Population Studies*, 25(1), 3-38.
- Notestein, Frank W. 1943. "Some implications of population change for post-war Europe. " *Proceedings of the American Philosophical Society* 87, no. 2 (August): 165-174.
- Notestein, Frank W. 1945. "Population-the long view," in *Food for the World*, ed. Theodore Schultz. Chicago: University of Chicago Press
- Okawara, T. (2003). Size and structure of Damascus Households in the Late Ottoman Period as compared with Istanbul households. *Family History in the Middle East: Household, Property, and Gender*, 51-75.

- Olmsted, J. C. (2011). Norms, economic conditions and household formation: A case study of the Arab world. *The History of the Family*, 16(4), 401-415.
- Olson, E. A. 1982. "Duofocal family structure and an alternative model of husband-wife relationship" in Sex roles, family and community in Turkey, ed. by Ç. Kağıtçıbaşı.
- Öztan, E. (2014). Türkiye'de ailecilik, biyosiyaset ve toplumsal cinsiyet rejimi. *Toplum ve Bilim*, 130, 176-188.
- Parsons, T. and R.F. Bales (1956). Family, socialization and interaction process. London: Routledge and Kegan Paul.
- Portes, A. ve Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action. *American Journal of Sociology*, 98(6), 1320-1350.
- Presser, H. B. (1994). Employment schedules among dual-earner spouses and the division of household labor by gender. *American sociological review*, 348-364.
- Pyke, K. ve Adams, M. (2010). What's age got to do with it? A case study analysis of power and gender in husband-older marriages. *Journal of Family Issues*, 31(6), 748-777.
- Rosenmayr, L., and E. Köckeis. (1963). "Propositions for a Sociological Theory of Aging and the Family." *International Social Science Journal* 15:410-26
- Riley, N. E. (1994). Interwoven lives: Parents, marriage, and Guanxi in China. *Journal of Marriage and the Family*, 791-803.
- Spijker, J. J., ve Esteve, A. (2011). Changing household patterns of young couples in low-and middle-income countries. *The History of the Family*, 16(4), 437-455.
- Sunar, D. ve Fişek, G. O. (2005) "Contemporary Turkish Families", Gielen, U. ve Roopnarine, J. (der.) *Families in Global Perspective*, Allyn & Bacon/Pearson, Boston, 169-183.
- Teitelbaum, M. S. (1975). Relevance of demographic transition theory for developing countries. *Science*, 188 (4187), 420-425.
- Tezcan, M. (1976). İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9, 1.
- Thompson, W. 1946. Population and Peace in the Pacific. Chicago: University of Chicago Press.
- Todd, E. (1985). *The explanation of ideology: Family structures and social systems*. Oxford [Oxfordshire]; New York, NY, USA: B. Blackwell.
- Ünalın, T. (1988). Family size preferences in Turkey. *Nüfusbilim Dergisi / Turkish Journal of Population Studies*, 10, 21-38.
- Yavuz, S. (2005) "Fertility transition and progression to third birth in Turkey", Max-Planck Institute for Demographic Research, Working Paper No. WP-2005-028, Rostock, 1-26 (<http://www.demogr.mpg.de.>, 12.12.2006).
- Yavuz, S., ve Yüceşahin, M. M. (2012). Türkiye'de hanehalkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(1).
- Yazici, B. (2012) 'The return to the family: welfare, state, and politics of the family in

- Turkey,' *Anthropological Quarterly*, 103-140.Yüceşahin, M. M. (2009). Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-25.
- Yüksel, İ., Akadlı-Ergöçmen, B. ve Çağatay, P. (2009) "Bölüm 13: Kadının Statüsü" s. 189-203, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, içinde, H.Ü.Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, DPT ve TÜBİTAK, Ankara,
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., ve Ergöçmen, B. A. (2012). Çocuk gelin olmaya giden yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2).
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., ve Ergöçmen, B. A. (2014). Early Marriage: Trends in Turkey, 1978-2008. *Journal of Family Issues*, 35(12), 1707-1724.
- Zakharov, S. V., & Ivanova, E. I. (1996). Fertility decline and recent changes in Russia: On the threshold of the second demographic transition. *Russia's demographic crisis*, 36-83.